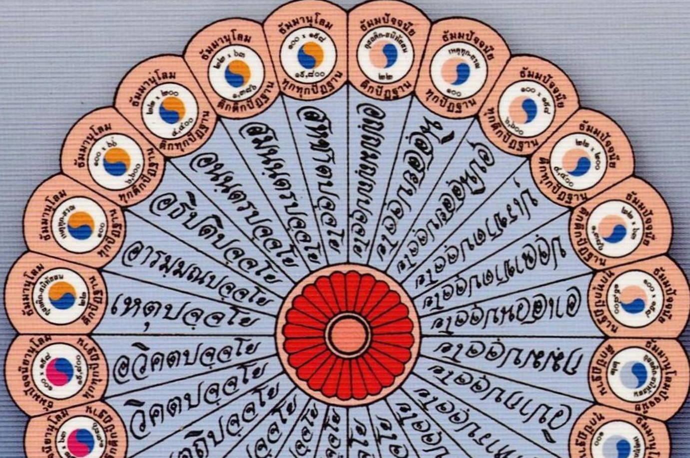
โครงสร้างของพระสัทธรรม
ในพระพุทธศาสนา

นิศา เชนะกุล
รวบรวม

โครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา นิศา เชนะกุล รวบรวม

โครงสร้างของพระสัทธรรม
ในพระพุทธศาสนา

นิศา เชนะกุล

รวบรวม

พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๓๑
พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๐
พิมพ์ ๑๖ ครั้ง เป็นจำนวนรวม ๕๖,๐๐๐ เล่ม

ปรับปรุงเพิ่มเติม ครั้งที่ ๑ ออกพรรษา ๒๕๔๐
พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๔๐
พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๕
พิมพ์ ๑๒ ครั้ง เป็นจำนวนรวม ๕๒,๐๐๐ เล่ม

ปรับปรุงเพิ่มเติม ครั้งที่ ๒ เข้าพรรษา ๒๕๔๖
พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๖
พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๔
พิมพ์ ๑๖ ครั้ง เป็นจำนวนรวม ๖๘,๐๐๐ เล่ม

ปรับรูปเล่มเป็นขนาด A5 และเพิ่มเรื่อง "สติในพระพุทธศาสนา"

พิมพ์ครั้งที่ ๑	พฤศจิกายน ๒๕๕๕		จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	กุมภาพันธ์	๒๕๕๗	จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	ธันวาคม	๒๕๕๗	จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	มกราคม	๒๕๕๘	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ หอรัตนชัยการพิมพ์ ๓๓/๒๘ ซอยเพชรบุรี ๕ เขตราชเทวี กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐
โทรศัพท์ ๐๒-๒๑๕-๙๖๘๑, ๐๘๐-๒๐๑-๒๒๗๗, ๐๘๑-๔๐๘-๑๕๗๘ โทรสาร ๐๒-๒๑๖-๙๔๖๕
e-mail: horatanachai@gmail.com

สารบัญ

คำอนุโมทนา

หนังสือ "โครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา" นี้ คุณนิศา เชนะกุล ได้รวบรวมขึ้นแล้วจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก เพื่อเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ พระเจริญวิศวกรรม (เจริญ เชนะกุล) ผู้เป็นบิดา เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๐ และข้าพเจ้าได้รับเล่มหนึ่ง

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านดูแล้วก็เห็นว่า เป็นหนังสือที่มีคุณค่าและน่าสนใจมากเล่มหนึ่ง ที่ได้รวบรวมเรียบเรียงขึ้น จัดเป็นโครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนาได้ดีมาก เพราะได้รวบรวมหมวดธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในทุกด้านของพระสัทธรรม (หลักพระพุทธศาสนา) มาจัดไว้เป็นหมวดหมู่อย่างกะทัดรัดได้ดีมาก เหมาะสำหรับทำความเข้าใจและจดจำ ในฐานะเป็นโครงสร้างพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา แม้ท่านผู้สนใจจะเก็บไว้สำหรับค้นคว้าหรือค้นหาหลักธรรมย่อในพระพุทธศาสนาก็สะดวก อันแสดงให้เห็นว่า ผู้รวบรวมเรียบเรียงได้ศึกษาและค้นคว้าจนเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ดีมากผู้หนึ่ง อันควรแก่การภูมิใจที่กุลสตรีไทยในสมัยปัจจุบันได้ศึกษาพระพุทธศาสนาจนเข้าใจได้ดีเช่นนี้ ซึ่งไม่ใช่มีมากนัก อันควรแก่การอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทราบว่าหนังสือเล่มนี้จะได้จัดพิมพ์ใหม่โดยแยกออกมาต่างหากจากเล่มเดิม เพื่อแจกจ่ายในหมู่ญาติมิตรและผู้สนใจ ก็นับว่าสมควรอย่างยิ่ง เพราะจะได้มีส่วนให้การศึกษาพระพุทธศาสนาและการเข้าใจพระพุทธศาสนาได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น

อนึ่ง ในหนังสือนี้มีอยู่ตอนหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าอ่านแล้วเห็นว่าไม่ตรงกันอยู่กับหนังสือหรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบางเล่ม คือ ตอนย่อบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ลงในบุญกิริยาวัตถุ ๓ โดยเฉพาะย่อทิฏฐุชุกรรมลงในบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ข้อ แต่ในที่อื่นหรือในคัมภีร์บางเล่ม ท่านจัดทิฏฐุชุกรรมลงในภาวนา เพราะตามความเป็นจริงนั้นทิฏฐุชุกรรม การทำความเห็นให้ตรงเป็นเรื่องของปัญญา คือ เป็นเรื่องของความคิดเห็น เช่นเดียวกับสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งท่านจัดเป็นปัญญาอย่างเดียว ไม่ได้จัดเข้าในศีลหรือในสมาธิ แม้ข้าพเจ้าเองก็เห็นด้วย เพราะสอดคล้องกันดี แต่อาจารย์บางท่านกล่าวว่า ทิฏฐุชุกรรมสงเคราะห์

เข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้ทุกข้อ ก็เพราะคนจะให้ทานหรือรักษาศีลเป็นต้น ก็ต้องมีความเห็นตรง (ทิฏฐุชุกรรม) คือมีความเห็นถูกต้องเสียก่อน เช่น เห็นว่าทานที่ให้แล้วมีผล เป็นต้น จึงจะทำบุญข้อนั้นๆ ได้ ดังนั้น ในอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ท่านจึงกล่าวไว้เป็น ๒ นัยว่า พระธรรมปาลาจารย์กล่าวไว้ในฎีกาสังคีติสูตรและทสุตตรสูตรว่า ทิฏฐุชุกรรมสงเคราะห์ลงในภาวนา ส่วนพระพุทธโฆษาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาทีฆนิกายว่า ทิฏฐุชุกรรมย่อลงในบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ข้อ ฉะนั้น การจัดทิฏฐุชุกรรมลงในบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ข้อ คือ ทั้งทาน ศีล และภาวนา อย่างที่จัดไว้ในหนังสือเล่มนี้ จึงถือว่าถูกต้องเช่นกัน

ข้าพเจ้าเห็นว่า หนังสือนี้ถ้าใครมีไว้ก็จะเป็นประโยชน์มาก ในการเพิ่มความเข้าใจและจดจำหลักธรรมในโครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา เหมาะสำหรับนักเรียน นักศึกษา นักเทศน์ นักค้นคว้า และครูอาจารย์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงขออนุโมทนาต่อฉันทะอุตสาหะและกุศลเจตนาของคุณนิศา เชนะกุล ที่ได้รวบรวมเรียบเรียงหนังสือนี้ขึ้นมา และยังได้จัดพิมพ์แจกจ่ายไปยังญาติมิตรและท่านผู้สนใจอีกด้วย นับว่าได้มีส่วนช่วยเผยแพร่หลักธรรมที่ถูกต้องของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เป็นที่เข้าใจง่ายและกว้างขวางยิ่งขึ้นในชาติของเรา

พระศรีวิสุทธิกวี

(พิจิตร จิตวณฺโณ ป.ธ. ๙ ศน.บ.)

วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

๓๐ กันยายน ๒๕๓๑

คำปรารภ

พวกเราชาวพุทธทั้งหลาย ผู้มีบุญหนุนนำให้ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนานั้น ต่างก็คงเคยได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาจากครูบาอาจารย์มากันมากต่อมาก แต่ดูเหมือนว่าหลายท่านรวมทั้งผู้รวบรวมเองด้วยจะยังสับสนในข้ออรรถข้อธรรม แบบจับต้นชนปลายไม่ใคร่จะถูก ครั้นเมื่อผู้รวบรวมได้มีโอกาสเข้ารับการอบรมด้านพระปริยัติธรรม ทั้งที่ได้ทรงแสดงไว้ในพระสุตตันตนัยและพระอภิธรรมนัย รวมทั้งปกรณ์วิเศษและอรรถกถาบางเรื่อง จากสำนักต่างๆ ในกรุงเทพฯ ติดต่อเรื่อยมาตั้งแต่ปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๖ ก็เริ่มมีความเข้าใจ จึงได้ดำริจัดทำหนังสือโครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนาฉบับนี้ขึ้น เพื่อใช้อ้างอิงส่วนตัว และในหมู่ผู้สนใจ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่หนึ่ง : ว่าด้วย วัฏฏจักร อันเป็นหัวข้อธรรมที่แสดงถึงกลไกของเกลียวแห่งวัฏฏะที่หมุนวน พาสัตว์ให้เวียนว่ายอยู่ในโลกสามชั่วกัปกัลป์

ตอนที่สอง : ว่าด้วย ธรรมจักร อันเป็นหัวข้อธรรมตรงกันข้าม ที่แสดงถึงกลไกของเกลียวแห่งธรรม ซึ่งส่องสัตว์ให้เห็นทางออกจากวัฏฏะ เข้าสู่ขันธวิมุตติหลุดพ้น บรรลุถึงฟากฝั่งพระนิพพาน

ผู้รวบรวมใคร่ขอถือโอกาสนี้ กราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) แห่งวัดโสมนัสวิหารอย่างสูงยิ่ง ที่ได้มีเมตตาเขียนคำอนุโมทนาสำหรับหนังสือโครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนานี้ อีกทั้งบรรดาสหธรรมมิก ประกอบด้วยญาติสนิทมิตรสหาย เมื่อได้ทราบข่าวว่าจะมีการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อยังประโยชน์แก่สาธุชนผู้ใคร่ธรรมทั้งหลายให้กว้างขวางไปไกล ต่างก็เกิดมีจิตศรัทธาร่วมใจกันบริจาคสมทบ เป็นผลให้เพิ่มจำนวนพิมพ์ได้มากฉบับขึ้นกว่าเดิมที่กำหนดไว้ จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งมาพร้อมนี้กุศลใดอันพึงได้พึงมีจากการนี้ ขอน้อมถวายเพื่อบูชาพระคุณของพระบรมศาสดา อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงยังโลกสามให้สว่างไสวคลายความมืดมน ตลอดจนทรงรื้อขนสรรพสัตว์ให้พ้นจากบ่วงแห่งมารได้ในที่สุด สำหรับข้อผิดพลาดบกพร่องนั้น ผู้รวบรวมขอรับไว้แต่ผู้เดียว ขอบัณฑิตผู้รู้ได้กรุณาทักท้วงแก้ไขด้วย

สุดท้ายนี้ขอทุกๆ ท่านผู้มีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์และแสวงประโยชน์จากหนังสือนี้ ได้โปรดอนุโมทนาในมหากุศลครั้งนี้โดยทั่วกัน

นิศา เชนะกุล

๑ ตุลาคม ๒๕๓๑

คำปรารภ
ในการปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาสาระ
โครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา
ครั้งที่ ๑

หลังจากที่ได้รวบรวมหัวข้อธรรมและจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม โครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นคู่มือในการบรรยายธรรม ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมา นับเวลาได้ ๙ ปีเต็ม ผู้รวบรวมเห็นสมควรได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาสารธรรมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยได้รับความอนุเคราะห์จากพระมหาสมลักษณ์ คันธสาราภิวงศ์ แห่งวัดท่ามะโอ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งท่านก็ได้เมตตาให้คำปรึกษาแนะนำที่มีค่ายิ่ง จึงใคร่ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้รวบรวมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือโครงสร้างฉบับปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาสาระนี้ จะอำนวยประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แก่บรรดาพุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสศรัทธา และเคารพบูชาในพระสัพพัญญุตญาณของพระบรมศาสดา ในการที่ จะหยั่งลงสู่พระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และเพื่อเป็นอนุสติเตือนใจพวกเราทั้งหลาย ผู้รวบรวมใคร่ขออาราธนาน้อมบูชาอาณีสูตรจากสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุในอนาคตกาล เมื่อเขากล่าวพระสูตรที่ตถาคตกล่าวแล้ว อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยสุญญตธรรมอยู่ จักไม่ปรารถนาฟัง จักไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อรู้ จักไม่สำคัญธรรมเหล่านั้น ว่าควรเล่าเรียน ว่าควรศึกษา แต่เมื่อเขากล่าวพระสูตรอันนักปราชญ์รจนาไว้ อันนักปราชญ์ร้อยกรองไว้ มีอักษรอันวิจิตร มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นของภายนอก เป็นสาวกภาษิตอยู่ จักปรารถนาฟังด้วยดี จักเงี่ยโสตลงสดับ จักเข้าไปตั้งไว้ซึ่งจิตเพื่อรู้ และจักสำคัญธรรมเหล่านั้น ว่าควรเรียน ควรศึกษา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสูตรเหล่านั้น ที่ตถาคตกล่าวแล้ว อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยสุญญตธรรม จักอันตรธานฉันนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุดังนี้นั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเขากล่าวพระสูตรที่ตถาคตกล่าวแล้ว อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยสุญญตธรรมอยู่ พวกเราจักฟังด้วยดี จักเงี่ยโสตลงสดับ จักเข้าไปตั้งไว้ซึ่งจิตเพื่อรู้ จักสำคัญธรรมเหล่านั้นว่าควรเรียนควรศึกษา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล”

ขอพุทธบริษัททั้งหลายได้โปรดพร้อมใจกันน้อมรับพระพุทธโอวาทไว้เหนือเกล้า ทั้งชาตินี้และชาติหน้า ตลอดชาติอย่างยิ่ง และขอตั้งสัจจาธิษฐานว่า **ตราบเท่าที่พระสัทธรรมยังดำรงอยู่ จักฟังด้วยดี จักเงี่ยโสตลงสดับ จักเข้าไปตั้งไว้ซึ่งจิตเพื่อรู้ จักสำคัญธรรมเหล่านั้นว่าควรเรียน ควรศึกษา**

๖๕ สุขุมวิท ซอย ๑ (รื่นฤดี)
กทม. ๑๐๑๑๐

นิศา เชนะกุล
ตุลาคม ๒๕๔๐

ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งกะท่านพระอานนท์ว่า
ดูก่อนอานนท์
บางทีพวกเธอจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า
ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว
พระศาสดาของพวกเราไม่มี
ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น
ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใด อันเราแสดงแล้ว
ได้บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอ
ธรรมและวินัยอันนั้น
จักเป็นศาสดาแห่งพวกเธอ
โดยกาลล่วงไปแห่งตถาคต

(ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร)

คำปรารภ
ในการปรับปรุง เพิ่มเติมเนื้อหาสาระ
โครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา
ครั้งที่ ๒

หลังจากที่ได้ปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาสาระ ในหนังสือโครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนาครั้งแรกเมื่อตุลาคม ๒๕๔๐ บัดนี้ เวลาได้ล่วงเลยมาเกือบ ๖ ปีเต็ม ผู้รวบรวมเห็นสมควรเพิ่มเติมผังพระปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ลงในท้ายเล่ม เพื่อประกอบการศึกษาพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อนึ่ง ท่านอาจารย์พระครูธรรมธรสุมนต์ (สุมนต์ นันทิโก) เจ้าอาวาสวัดจากแดง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ อดีตผู้อำนวยการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย (อ.ช.ว.) ได้เมตตามอบผังพระรัตนตรัยและปัจจัย ๒๔ ซึ่งผู้รวบรวมได้น้อมบูชานำมาเทิดทูนไว้เป็นสิริมงคลบนปกของหนังสือด้วย จึงขอน้อมกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่งมา ณ ที่นี้

๖๕ สุขุมวิท ซอย ๑ (รื่นฤดี)	**นิศา เชนะกุล**
กทม. ๑๐๑๑๐	เข้าพรรษา ๒๕๔๖

ยถา หิ มหโต ตฬากสฺส ปาลิยา ถิราย อุทกํ น ฉสฺสตีติ น วตฺตพฺพํ, อุทเก สติ ปทุมาทีนิ ปุปฺผานิ น ปุปฺผิสฺสนฺตีติ น วตฺตพฺพํ, เอวเมว มหาตฬากสฺส ถิรปาลิสทิเส เตปิฏเก พุทฺธวจเน สติ มหาตฬาเก อุทกสทิสา ปฏิปตฺติปูรกา กุลปุตฺตา นตฺถีติ น วตฺตพฺพา, เตสุ สติ มหาตฬาเก ปทุมาทีนิ ปุปฺผานิ วิย โสตาปนฺนาทโย อริยปุคฺคลา นตฺถีติ น วตฺตพฺพนฺติ เอวํ เอกนฺตโต ปริยตฺติเยว ปมาณํ.

เมื่อทำนบของสระใหญ่ยังมั่นคงแข็งแรงอยู่ ใคร ๆก็ไม่สามารถจะพูดได้ว่า "ไม่มีน้ำขังอยู่" เมื่อยังมีน้ำขังอยู่ ใคร ๆก็ไม่สามารถจะพูดได้ว่า "ดอกไม้ทั้งหลายมีดอกปทุมเป็นต้น จักไม่บานสะพรั่ง" ฉันใด เมื่อพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกอันเป็นเช่นกับทำนบของสระใหญ่ที่มั่นคงแข็งแรงยังมีอยู่ กุลบุตรทั้งหลายผู้เป็นนักปฏิบัติอันเป็นเช่นกับน้ำ ใคร ๆก็ไม่สามารถจะพูดได้ว่า "ไม่มี" เมื่อกุลบุตรผู้ปฏิบัติเหล่านั้นมีอยู่ ใคร ๆก็ไม่สามารถจะพูดได้ว่า พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ซึ่งเหมือนกับดอกปทุมเป็นต้นที่ในสระใหญ่ "ไม่มี" ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พระปริยัติธรรมเท่านั้น จัดว่าเป็นรากฐานของพระศาสนาโดยแท้

(สารัตถัปปกาสินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย
โดยพระพุทธโฆสาจารย์)

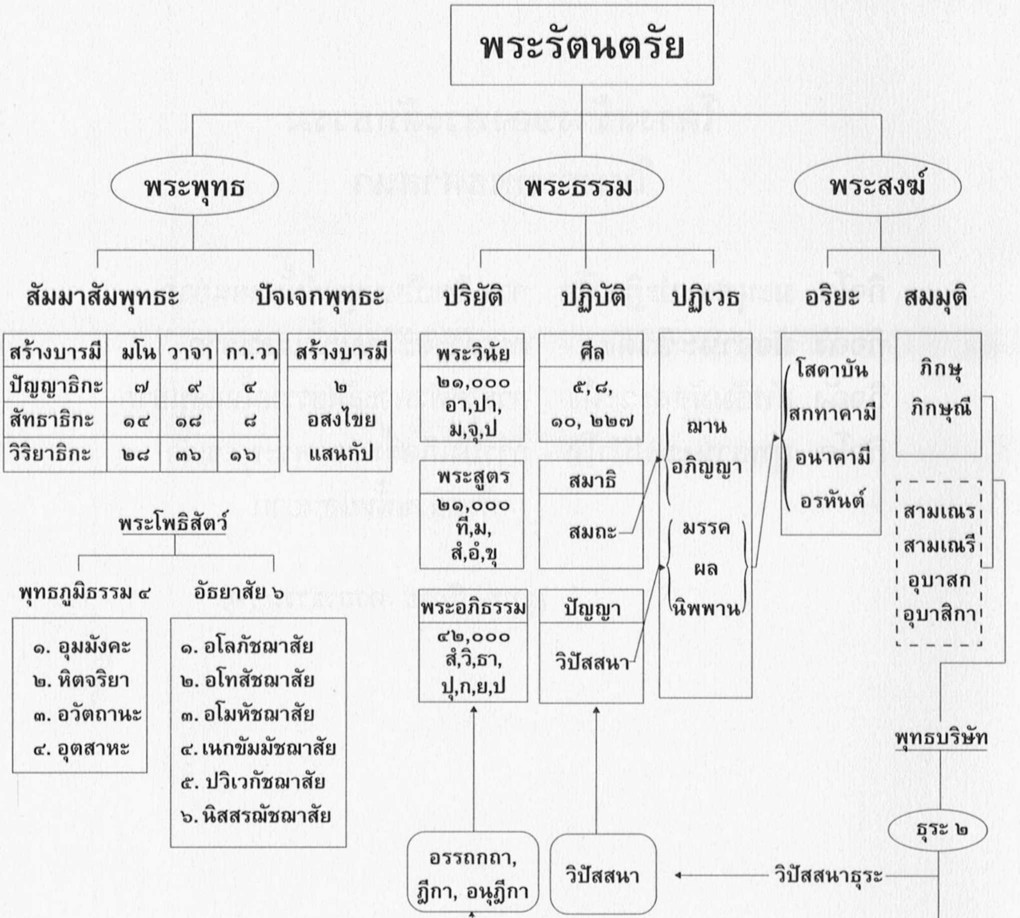
โครงสร้างของพระสัทธรรม
ในพระพุทธศาสนา

กิจโฉ มะนุสสะปะฏิลาโภ การเกิดเป็นมนุษย์นั้นแสนยาก
กิจฉัง มัจจานะ ชีวิตัง การดำรงชีวิตอยู่นั้นแสนยาก
กิจฉัง สัทธัมมัสสะวะนัง การได้ฟังพระสัทธรรมนั้นแสนยาก
กิจโฉ พุทธานะมุปปาโท การบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นแสนยาก

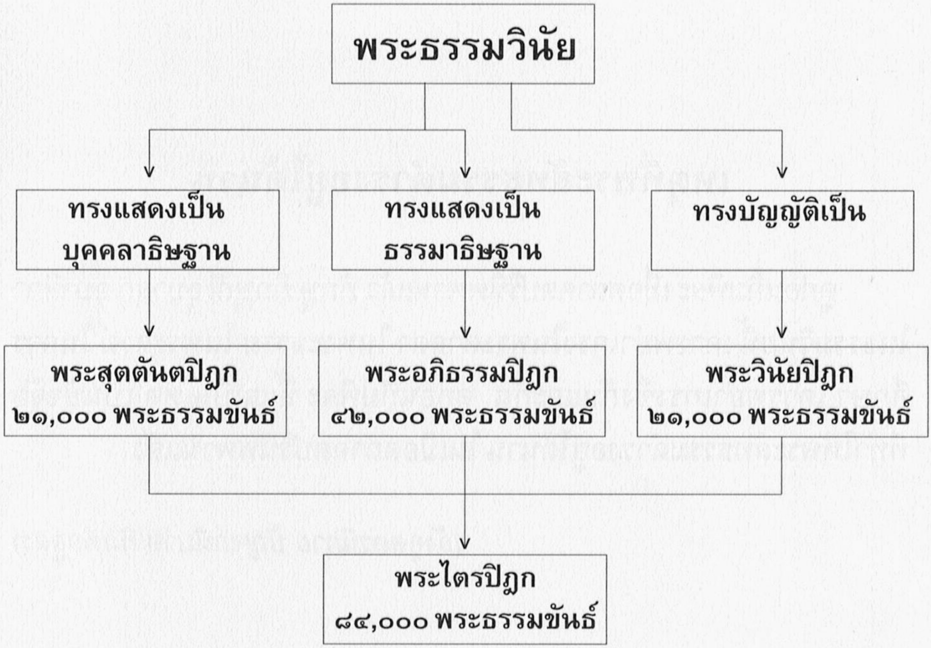
(ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท)

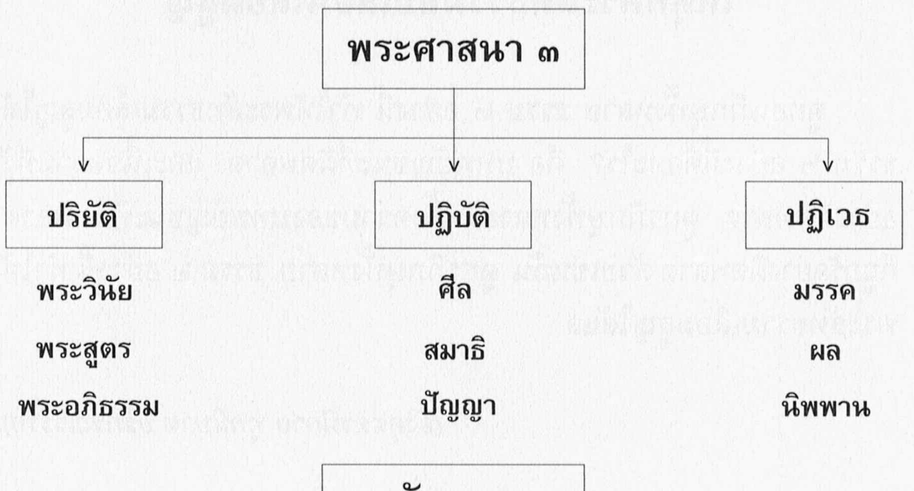
นิศา เชนะกุล

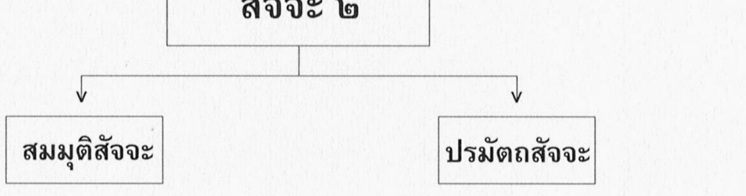
รวบรวม เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๐
ปรับปรุงเพิ่มเติมครั้งที่ ๑ เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๔๐
ปรับปรุงเพิ่มเติมครั้งที่ ๒ เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๔๖
ปรับรูปเล่มเพิ่มเนื้อหา อาสีติกา มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕

จัดทำโดย ท่านอาจารย์พระครูธรรมธรสุมนต์ นนฺทีโก
เจ้าอาวาสวัดจากแดง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

พระธรรมวินัย
ทรงแสดงเป็น บุคคลาธิษฐาน
ทรงแสดงเป็น ธรรมาธิษฐาน
ทรงบัญญัติเป็น
พระสุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
พระอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
พระวินัยปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
พระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

พระศาสนา ๓
ปริยัติ
ปฏิบัติ
ปฏิเวธ
พระวินัย
พระสูตร
พระอภิธรรม
ศีล
สมาธิ
ปัญญา
มรรค
ผล
นิพพาน

สัจจะ ๒
สมมุติสัจจะ
ปรมัตถสัจจะ

เหตุที่พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน

ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน ดูก่อนกิมพิละ นี้แลเป็นเหตุ เป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว

(อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต กิมพิลสูตร)

เหตุที่พระสัทธรรมลบเลือนเสื่อมสูญ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ทำให้พระสัทธรรมเสื่อมสูญได้ ธรรม ๒ อย่างนี้คืออะไร? คือ บทพยัญชนะที่ผิดพลาด และเนื้อความที่รู้อย่างผิดพลาด ดูกรภิกษุทั้งหลาย เนื้อความของบทพยัญชนะที่ผิดพลาด ก็ถูกรู้อย่างผิดพลาด ด้วยเช่นกัน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ทำให้พระสัทธรรมเสื่อมสูญได้แล

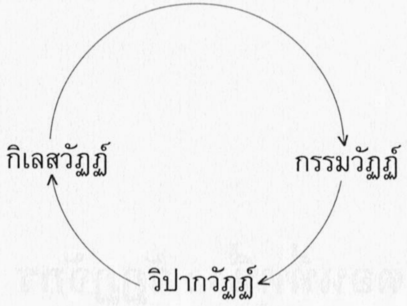
(อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต อธิกรณวรรค)

ตอนที่หนึ่ง : วัฏฏจักร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง มิใช่เพื่อความไม่รู้ยิ่งเห็นจริง (ในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น) เราแสดงธรรมประกอบด้วยเหตุ มิใช่ไร้เหตุ (ที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้) เราแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ มิใช่ไม่มีปาฏิหาริย์ (คือความอัศจรรย์ที่ผู้ปฏิบัติตาม ย่อมได้รับผลสมควรแก่ความประพฤติปฏิบัติ)

(อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต โคตมสูตร)

วัฏฏะ ๓

ภูมิ ๓๑

อรูปภูมิ ๔ / **รูปภูมิ ๑๖**	=	พรหมโลก
เทวภูมิ ๖	=	สวรรค์/เทวโลก
มนุษยภูมิ ๑	=	มนุษยโลก
อบายภูมิ ๔	=	นรก เปรต อสุรกาย และดิรัจฉาน

ภพ ๒

๑. กรรมภพ	=	ปุญญาภิสังขาร / อปุญญาภิสังขาร / อาเนญชาภิสังขาร
๒. อุปปัตติภพ	=	กามภพ / รูปภพ / อรูปภพ

กำเนิด ๔

๑. ชลาพุชะ	=	เกิดในมดลูก	= คัพภเสยยกะ (เกิดในครรภ์)
๒. อัณฑชะ	=	เกิดในไข่	= คัพภเสยยกะ (เกิดในครรภ์)
๓. สังเสทชะ	=	เกิดในเถ้าไคลที่ชุ่มชื้น ยางเหนียว เกสรดอกไม้	
๔. โอปปาติกะ	=	เกิดในอากาศโดยเติบโตทันที	

ภูมิ ๓๑

อรูปภูมิ ๔

ภูมิ	อายุ
เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ	(๘๔,๐๐๐ มหากัป)
อากิญจัญญายตนภูมิ	(๖๐,๐๐๐ มหากัป)
วิญญาณัญจายตนภูมิ	(๔๐,๐๐๐ มหากัป)
อากาสานัญจายตนภูมิ	(๒๐,๐๐๐ มหากัป)

รูปภูมิ ๑๖

สุทธาวาสภูมิ ๕

ภูมิ	อายุ
อกนิฏฐา	(๑๖,๐๐๐ มหากัป)
สุทัสสี	(๘,๐๐๐ มหากัป)
สุทัสสา	(๔,๐๐๐ มหากัป)
อตัปปา	(๒,๐๐๐ มหากัป)
อวิหา	(๑,๐๐๐ มหากัป)

จตุตถฌานภูมิ ๒

เวหัปผลา	อสัญญีสัตว์
๕๐๐ มหากัป	๕๐๐ มหากัป

ตติยฌานภูมิ ๓

ปริตตสุภา	อัปปมาณสุภา	สุภกิณหา
๑๖ มหากัป	๓๒ มหากัป	๖๔ มหากัป

ทุติยฌานภูมิ ๓

ปริตตาภา	อัปปมาณาภา	อาภัสสรา
๒ มหากัป	๔ มหากัป	๘ มหากัป

ปฐมฌานภูมิ ๓

ปาริสัชชา	ปุโรหิตา	มหาพรหมา
๑/๓ มหากัป	๑/๒ มหากัป	๑ มหากัป

เทวภูมิ ๖

ภูมิ	ปีทิพย์		ปีมนุษย์
ปรนิมมิตวสวดี	๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์	=	๙,๒๑๖ ล้านปีมนุษย์
นิมมานรดี	๘,๐๐๐ ปีทิพย์	=	๒,๓๐๔ ล้านปีมนุษย์
ดุสิต	๔,๐๐๐ ปีทิพย์	=	๕๗๖ ล้านปีมนุษย์
ยามา	๒,๐๐๐ ปีทิพย์	=	๑๔๔ ล้านปีมนุษย์
ดาวดึงส์	๑,๐๐๐ ปีทิพย์	=	๓๖ ล้านปีมนุษย์
จาตุมหาราชิกา	๕๐๐ ปีทิพย์	=	๙ ล้านปีมนุษย์

มนุษยภูมิ ๑

มนุษย์
ไม่แน่นอน

อบายภูมิ ๔

นรก	เปรต	อสุรกาย	ดิรัจฉาน
ไม่แน่นอน	ไม่แน่นอน	ไม่แน่นอน	ไม่แน่นอน

กรรม

บาปอกุศล ทุจริต ๑๐		บุญกุศล บุญกิริยาวัตถุ ๑๐		
๑. ฆ่าสัตว์		๑. ทานมัย		
๒. ลักทรัพย์	= กายทุจริต ๓	๒. ปัตติทานมัย	= ทานกุศล	
๓. ผิดประเวณี		๓. ปัตตานุโมทนามัย		
๔. พูดเท็จ		๔. สีลมัย		
๕. พูดส่อเสียด	= วจีทุจริต ๔	๕. อปจายนมัย	= ศีลกุศล	๑๐.ทิฏฐุชุกรรม
๖. พูดคำหยาบ		๖. เวยยาวัจจมัย		
๗. พูดเพ้อเจ้อ		๗. ธัมมัสสวนมัย		
๘. อภิชฌา		๘. ธัมมเทสนามัย	= ภาวนากุศล	
๙. พยาบาท	= มโนทุจริต ๓	๙. ภาวนามัย		
๑๐. มิจฉาทิฏฐิ				

๙.๑ สมถะ = อารมณ์ คือ กรรมฐาน ๔๐

๙.๒ วิปัสสนา = อารมณ์ คือ รูปนาม/ขันธ์ ๕

บารมี ๑๐ ทัศ	เสวยพระชาติเป็น	ลำดับการเสวยพระชาติ
๑. ทาน	พระเวสสันดร	๑. พระเตมีย์
๒. ศีล	พระภูริทัตต์	๒. พระมหาชนก
๓. เนกขัมมะ	พระเตมีย์	๓. พระสุวรรณสาม
๔. ปัญญา	พระมโหสถ	๔. พระเนมิราช
๕. วิริยะ	พระมหาชนก	๕. พระมโหสถ
๖. ขันติ	พระจันทกุมาร	๖. พระภูริทัตต์
๗. สัจจะ	พระวิธุร	๗. พระจันทกุมาร
๘. อธิษฐาน	พระเนมิราช	๘. พระนารท
๙. เมตตา	พระสุวรรณสาม	๙. พระวิธุร
๑๐. อุเบกขา	พระนารท	๑๐. พระเวสสันดร

บารมี ๓ ระดับ

๑. บารมี ๒. อุปบารมี ๓. ปรมัตถบารมี

กรรม ๑๒

ก. จำแนกตามหน้าที่

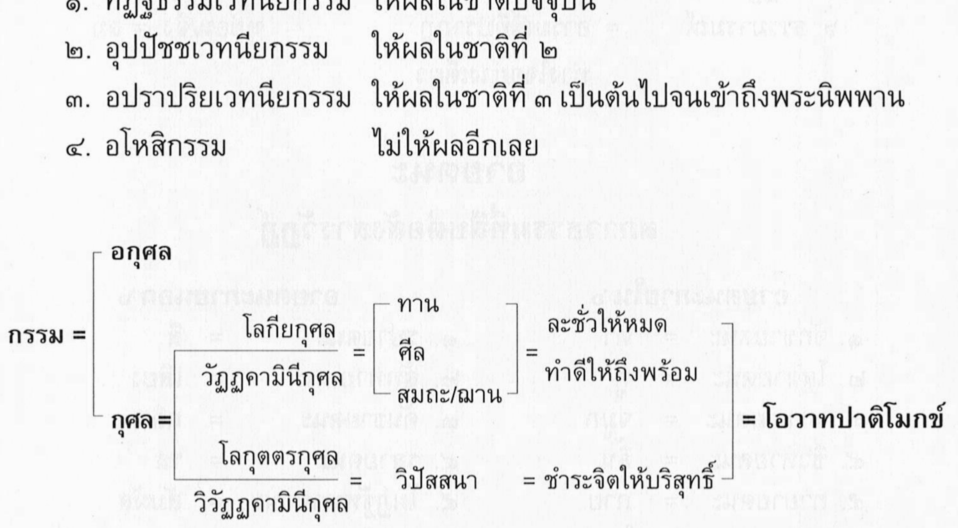
๑. ชนกกรรม	ทำให้วิบากจิตและกัมมชรูปเกิดและตั้งอยู่ได้
๒. อุปัตถัมภกกรรม	ช่วยอุดหนุนกรรมอื่นๆ
๓. อุปปีฬกกรรม	เบียดเบียนกรรมอื่นๆ
๔. อุปฆาตกกรรม	ตัดรอนกรรมอื่นๆ ไม่ให้ส่งผลหรือให้สิ้นสุดลง

ข. จำแนกตามลำดับของการให้ผล

๑. ครุกกรรม	กรรมหนัก มีกำลังแรง ส่งผลแน่นอน
๒. อาสันนกรรม	กรรมที่ทำหรือระลึกถึงเมื่อใกล้ตาย
๓. อาจิณณกรรม	กรรมที่ทำหรือระลึกถึงเสมอเป็นนิจ
๔. กฏัตตากรรม	กรรมเล็กน้อย สักแต่ว่าทำ

ค. จำแนกตามกำหนดเวลาของการให้ผล

๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม	ให้ผลในชาติปัจจุบัน
๒. อุปปัชชเวทนียกรรม	ให้ผลในชาติที่ ๒
๓. อปราปริยเวทนียกรรม	ให้ผลในชาติที่ ๓ เป็นต้นไปจนเข้าถึงพระนิพพาน
๔. อโหสิกรรม	ไม่ให้ผลอีกเลย

วิบาก

ผลของกรรม

ขันธ์ ๕

รูป/กาย (ไม่รับรู้อารมณ์)

๑. รูปขันธ์

นาม/ใจ (รับรู้อารมณ์)

สุข / ทุกข์ / อุเบกขา — ๑. เวทนาขันธ์ = รู้สึก

๒. สัญญาขันธ์ = รู้จำ

๓. สังขารขันธ์ = รู้ปรุงแต่ง

๔. วิญญาณขันธ์ = รู้

อารมณ์ ๖

สภาวธรรมที่จิตรับรู้

๑. รูปารมณ์	=	สี
๒. สัททารมณ์	=	เสียง
๓. คันธารมณ์	=	กลิ่น
๔. รสารมณ์	=	รส
๕. โผฏฐัพพารมณ์	=	สัมผัส
๖. ธรรมารมณ์	=	อารมณ์ที่ปรากฏทางใจอย่างเดียว

(โผฏฐัพพารมณ์)
- อ่อน/แข็ง = ดิน
- เย็น/ร้อน = ไฟ
- หย่อน/ตึง = ลม

อายตนะ

สภาวธรรมที่สืบต่อสังสารวัฏฏ์

อายตนะภายใน ๖

๑. จักขายตนะ	=	ตา
๒. โสตายตนะ	=	หู
๓. ฆานายตนะ	=	จมูก
๔. ชิวหายตนะ	=	ลิ้น
๕. กายายตนะ	=	กาย
๖. มนายตนะ	=	ใจ

อายตนะภายนอก ๖

๑. รูปายตนะ	=	สี
๒. สัททายตนะ	=	เสียง
๓. คันธายตนะ	=	กลิ่น
๔. รสายตนะ	=	รส
๕. โผฏฐัพพายตนะ	=	สัมผัส
๖. ธรรมายตนะ	=	สภาวธรรมที่กระทบทางใจ

ธาตุ ๑๘

สภาวธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตน

๑. จักขุธาตุ	๑. รูปธาตุ	๑. จักขุวิญญาณธาตุ
๒. โสตธาตุ	๒. สัททธาตุ	๒. โสตวิญญาณธาตุ
๓. ฆานธาตุ	๓. คันธธาตุ	๓. ฆานวิญญาณธาตุ
๔. ชิวหาธาตุ	๔. รสธาตุ	๔. ชิวหาวิญญาณธาตุ
๕. กายธาตุ	๕. โผฏฐัพพธาตุ	๕. กายวิญญาณธาตุ
๖. มโนธาตุ	๖. ธรรมธาตุ	๖. มโนวิญญาณธาตุ

อินทรีย์ ๒๒

สภาวธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน

๑. จักขุนทรีย์	=	จักขุปสาท	๒. โสตินทรีย์	=	โสตปสาท
๓. ฆานินทรีย์	=	ฆานปสาท	๔. ชิวหินทรีย์	=	ชิวหาปสาท
๕. กายินทรีย์	=	กายปสาท	๖. มนินทรีย์	=	จิต ๘๙/๑๒๑
๗. อิตถินทรีย์	=	อิตถีภาวะ	๘. ปุริสินทรีย์	=	ปุริสภาวะ
๙. ชีวิตินทรีย์	=	ชีวิตรูป, ชีวิตินทรีย์เจตสิก	๑๐. สุขินทรีย์	=	สุขเวทนา
๑๑. ทุกขินทรีย์	=	ทุกขเวทนา	๑๒. โสมนัสสินทรีย์	=	โสมนัสเวทนา
๑๓. โทมนัสสินทรีย์	=	โทมนัสเวทนา	๑๔. อุเปกขินทรีย์	=	อุเบกขาเวทนา
๑๕. สัทธินทรีย์	=	ศรัทธา	๑๖. วิริยินทรีย์	=	วิริยะ
๑๗. สตินทรีย์	=	สติ	๑๘. สมาธินทรีย์	=	สมาธิ/เอกัคคตาเจตสิก
๑๙. ปัญญินทรีย์	=	ปัญญา			

๒๐. อนัญญาตัญญัสสามีตินทรีย์ = โสตาปัตติมัคคญาณ
๒๑. อัญญินทรีย์ = โสตาปัตติผลญาณ ถึงอรหัตตมัคคญาณ
๒๒. อัญญาตาวินทรีย์ = อรหัตตผลญาณ

อาหาร ๔

อาหารที่หล่อเลี้ยง รูปนาม/ขันธ์ ๕

๑. กวฬิงการาหาร = อาหาร คือ คำข้าว ได้แก่ อาหารที่บริโภคเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกาย

๒. ผัสสาหาร = อาหาร คือ ผัสสะ ได้แก่ การกระทบกันระหว่างจิตกับอารมณ์ อันเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา

๓. มโนสัญเจตนาหาร = อาหาร คือ ความจงใจ ได้แก่ เจตนา อันเป็นปัจจัยให้เกิดวิบากปฏิสนธิ ในภูมิ ๓

๔. วิญญาณาหาร = อาหาร คือ วิญญาณ อันเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

สังขาร ๒

๑. อุปาทินนกสังขาร = สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มีใจครอง

๒. อนุปาทินนกสังขาร = สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ไม่มีใจครอง

หรือ

๑. อสังขาริกจิต = จิตที่ไม่มีสังขาร คือไม่มีการกระตุ้นเตือนของตนและของผู้อื่น

๒. สสังขาริกจิต = จิตที่มีสังขาร คือมีการกะตุ้นเตือนของตนและของผู้อื่น

อภิสังขาร ๓

๑. ปุญญาภิสังขาร = สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็น กามาวจรและรูปาวจร

๒. อปุญญาภิสังขาร = สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนา

๓. อาเนญชาภิสังขาร = สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรูปาวจร

สังขาร ๓

๑. กายสังขาร = สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางกาย ได้แก่กายสัญเจตนา คือ ความจงใจทางกาย

๒. วจีสังขาร = สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา ได้แก่วจีสัญเจตนา คือ ความจงใจทางวาจา

๓. มโนสังขาร = สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจ ได้แก่มโนสัญเจตนา คือ ความจงใจทางใจ

สังขาร ๔

๑. สังขตสังขาร = สังขาร คือ สังขตธรรม ได้แก่ สิ่งทั้งปวงที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

๒. อภิสังขตสังขาร = สังขาร คือ สิ่งที่กรรมปรุงแต่งขึ้น ได้แก่รูปธรรมและนามธรรมในภูมิ ๓ ที่เกิดจากกรรม

๓. อภิสังขรณกสังขาร = สังขาร คือ กรรมที่เป็นตัวการปรุงแต่ง ได้แก่กุศลเจตนา และอกุศลเจตนาทั้งปวงในภูมิ ๓

๔. ปโยคาภิสังขาร = สังขาร คือ การประกอบความเพียร ได้แก่ความเพียรทางกายและทางใจ

กิเลส

๑. โลภะ	=	ตัณหา ราคะ นันที	=	ยินดีติดใจในอารมณ์
๒. โทสะ	=	โกธะ ปฏิฆะ พยาบาท	=	ปฏิเสธอารมณ์
๓. โมหะ	=	อวิชชา อัญญาณะ อันธะ	=	ไม่รู้สภาวธรรมตามความเป็นจริง

อกุศลจิต ๑๒ ดวง อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง

๑. โลภมูลจิต ๘	○○○○ ○○○○	โมหะ อหิริกะ อโนตตัปปะ อุทธัจจะ โลภะ ทิฏฐิ มานะ
๒. โทสมูลจิต ๒	○○	โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มิทธะ
๓. โมหมูลจิต ๒	○○	วิจิกิจฉา

พระอริยบุคคล อกุศลจิต

๑. พระโสดาบัน	ละ	โลภมูลจิต ๔ ดวง โมหมูลจิต ๑ ดวง
๒. พระสกทาคามี	ละ	โดยขัดเกลากิเลสที่เหลือให้เบาบางลง
๓. พระอนาคามี	ละ	โทสมูลจิต ๒ ดวง
๔. พระอรหันต์	ละ	โลภมูลจิต ๔ ดวง โมหมูลจิต ๑ ดวง

การละกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔

๑. พระโสดาบัน	ละ	กายทุจริต ๓ มุสาวาท
๒. พระสกทาคามี	ละ	โดยขัดเกลาทุจริตที่เหลือให้เบาบางลง
๓. พระอนาคามี	ละ	ปิสุณาวาท ผรุสวาท
๔. พระอรหันต์	ละ	สัมผัปปลาปะ

กิเลส ๓

๑. กิเลสอย่างหยาบ (วีติกกมกิเลส)
ได้แก่ **กายทุจริต ๓** และ **วจีทุจริต ๔**
ละได้ด้วย **ศีล** เป็น **ตทังคปหาน** คือ ละได้ชั่วขณะ

๒. กิเลสอย่างกลาง (ปริยุฏฐานกิเลส)
ได้แก่ **นิวรณ์ ๕** คือ กามฉันทะ พยาปาทะ ถีนะมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา
ละได้ด้วย **สมาธิ** เป็น **วิกขัมภนปหาน** คือ ละได้ด้วยการข่มไว้

๓. กิเลสอย่างละเอียด (อนุสัยกิเลส)
ได้แก่ อนุสัย ๗ คือ กามราคะ ปฏิฆะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา มานะ ภวราคะ และอวิชชา
ละได้ด้วย **ปัญญา** (จากการเจริญสติปัฏฐาน) เป็น **สมุจเฉทปหาน**
คือ ละได้โดยเด็ดขาด

อนุสัย ๒

๑. อารัมมณานุสัย
ได้แก่อนุสัยที่นอนเนื่องอยู่ในอารมณ์ที่ขาดสติรู้เท่าทันปัจจุบัน

๒. สันตานานุสัย
ได้แก่อนุสัยที่นอนเนื่องอยู่ในกระแสจิต

อนุสัยทั้ง ๒ ประเภท ละได้ด้วย
วิปัสสนาญาณ เป็น **ตทังคปหาน**
อริยมรรรคญาณ เป็น **สมุจเฉทปหาน**

ตัณหา ๑๐๘

๓ x ๖ = ๑๘
๑๘ x ๒ = ๓๖
๓๖ x ๓ = ๑๐๘

ตัณหา ๓	กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา
ตัณหา ๖	รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา
	รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา
สถานที่เกิด ๒	อัชฌัตตะ (ภายใน) / พหิทธะ (ภายนอก)
กาล ๓	อดีต ปัจจุบัน อนาคต

กิเลส
ธรรมอันเป็นเครื่องเศร้าหมอง

กิเลส ๑๐		อุปกิเลส ๑๖	
๑. โลภะ	= ความโลภ	**๑. อภิชฌา**	= ความละโมบอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน
๒. โทสะ	= ความโกรธ	**๒. พยาบาท**	= ความคิดปองร้าย
๓. โมหะ	= ความหลง	**๓. โกธะ**	= ความโกรธ
๔. มานะ	= ความถือตัว	**๔. อุปนาหะ**	= ความผูกโกรธ
๕. ทิฏฐิ	= ความเห็นผิด	**๕. มักขะ**	= การลบหลู่คุณผู้อื่น
๖. วิจิกิจฉา	= ความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัย	**๖. ปลาสะ**	= ยกตัวตีเสมอ
		๗. อิสสา	= ความริษยา
๗. ถีนะ	= ความโงกง่วง	**๘. มัจฉริยะ**	= ความตระหนี่
๘. อุทธัจจะ	= ความฟุ้งซ่าน	**๙. มายา**	= มารยา
๙. อหิริกะ	= ความไม่ละอายต่อบาปทุจริต	**๑๐. สาเถยยะ**	= การโอ้อวด
		๑๑. ถัมภะ	= ความดื้อกระด้าง
๑๐. อโนตตัปปะ	= ความไม่เกรงกลัวต่อบาปทุจริต	**๑๒. สารัมภะ**	= การแข่งดี
		๑๓. มานะ	= ความถือตัว
		๑๔. อติมานะ	= ความดูหมิ่นผู้อื่น
		๑๕. มทะ	= ความมัวเมา
		๑๖. ปมาทะ	= ความประมาท

อาสวะ ๔
สภาวธรรมเปรียบเสมือนเครื่องหมักดอง

๑. กามาสวะ	๒. ภวาสวะ
๓. ทิฏฐาสวะ	๔. อวิชชาสวะ

โอฆะ ๔
สภาวธรรมเปรียบเสมือนกระแสน้ำท่วมทับสัตว์

๑. กาโมฆะ	๒. ภโวฆะ
๓. ทิฏโฐฆะ	๔. อวิชโชฆะ

สังโยชน์ ๑๐
กิเลสเครื่องผูกมัดสัตว์โลก

๑.	**สักกายทิฏฐิ**	=	ความเห็นผิดว่ามีตัวตน
๒.	**วิจิกิจฉา**	=	ความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัย
๓.	**สีลัพพตปรามาส**	=	ความยึดมั่นในศีลและพรตนอกพระศาสนา
๔.	**กามราคะ**	=	ความยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์
๕.	**ปฏิฆะ**	=	ความขุ่นข้องขัดเคืองใจ
๖.	**รูปราคะ**	=	ความพึงพอใจในรูปฌาน
๗.	**อรูปราคะ**	=	ความพึงพอใจในอรูปฌาน
๘.	**มานะ**	=	ความถือตัว
๙.	**อุทธัจจะ**	=	ความฟุ้งซ่าน
๑๐.	**อวิชชา**	=	ความไม่รู้สภาวธรรมตามความเป็นจริง

การละสังโยชน์ ๑๐

๑.	**พระโสดาบัน**	ละ	ข้อ ๑-๒-๓
๒.	**พระสกทาคามี**	ละ	โดยขัดเกลาสังโยชน์ที่เหลือให้เบาบางลง
๓.	**พระอนาคามี**	ละ	ข้อ ๔-๕
๔.	**พระอรหันต์**	ละ	ข้อ ๖-๑๐ ที่เหลือทั้งหมด

โยคะ ๔
สภาวธรรมที่ประกอบสัตว์ไว้ในภพ

๑. กามโยคะ
๒. ภวโยคะ
๓. ทิฏโฐฆะ
๔. อวิชโชฆะ

คันถะ ๔
สภาวธรรมเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพ

๑. อภิชฌากายคันถะ
๒. พยาปาทกายคันถะ
๓. สีลัพพตปรามาสกายคันถะ
๔. อิทังสัจจาภินิเวสกายคันถะ

ตอนที่สอง : ธรรมจักร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้เราปฏิบัติ มิใช่เพื่อหลอกลวงคน เรียกร้องคนให้มานับถือ เพื่ออานิสงส์ ลาภสักการะ สรรเสริญ เพื่อเป็นเจ้าลัทธิ แก้ลัทธิอย่างนั้นอย่างนี้ เพื่อให้คนรู้จักตัวว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ที่แท้พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติเพื่อสังวร ความสำรวมระวัง เพื่อปหานะ ความละวาง เพื่อวิราคะ ความคลายกำหนัดยินดี เพื่อนิโรธะ ความดับทุกข์

(อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต พรหมจริยสูตร)

อริยสัจจ์ ๔

ฝ่ายเกิด	ฝ่ายดับ
๑. **ทุกขสัจจ์** ความจริง คือ ทุกข์ ได้แก่ **อุปาทานขันธ์** **กิจ =** ปริญญากิจ ควรกำหนดรู้	๓. **นิโรธสัจจ์** ความจริง คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ **นิพพาน** **กิจ =** สัจฉิกิริยากิจ ควรกระทำให้แจ้ง
๒. **สมุทัยสัจจ์** ความจริง คือ เหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน** **กิจ =** ปหานกิจ ควรละ	๔. **มรรคสัจจ์** ความจริง คือ ทางไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ **มรรคมีองค์ ๘** **กิจ =** ภาวนากิจ ควรเจริญให้มาก

ปริวัฏฏ์ ๓	**ปริญญา ๓**	**ปหาน ๓**
๑. สัจจญาณ	**๑. ญาตปริญญา** รู้แจ้งสภาวลักษณะ	**๑. วิกขัมภนปหาน** ละกิเลสด้วยการข่มไว้
๒. กิจจญาณ	**๒. ตีรณปริญญา** รู้แจ้งสามัญลักษณะ	**๒. ตทังคปหาน** ละกิเลสได้ชั่วคราว
๓. กตญาณ	**๓. ปหานปริญญา** รู้แจ้งด้วยการละกิเลส	**๓. สมุจเฉทปหาน** ละกิเลสโดยเด็ดขาด

๑. ทุกขสัจจ์
ความจริงคือทุกข์ ได้แก่

๑. ชาติ
๒. ชรา
๓. มรณะ
= สภาวทุกข์

๔. โสกะ
๕. ปริเทวะ
๖. ทุกข์
๗. โทมนัส
๘. อุปายาส
๙. พลัดพรากจากของรัก
๑๐. ประสบกับสิ่งที่ไม่รัก
๑๑. ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น
= ปกิณณกทุกข์

สภาวทุกข์ และ ปกิณณกทุกข์ = **สังขิตตทุกข์** คือ ทุกข์โดยสรุป ได้แก่ **อุปาทานขันธ์ ๕**

ทุกขสัจจ์ : อภิธรรมนัย
ได้แก่ ทุกข์ ๑๖๐

๑. จิต	๘๑
๒. เจตสิก	๕๑
๓. รูป	๒๘

๒. สมุทัยสัจจ์

ความจริงคือเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่

อวิชชา (โมหะ) = ความไม่รู้สภาวธรรมตามความเป็นจริง
ตัณหา (โลภะ) = ความยินดีติดใจในอารมณ์
อุปาทาน (โลภะ) = ความยึดมั่นถือมั่น

อวิชชา คือ ความไม่รู้ธรรม ๘ ประการ ได้แก่

๑. อริยสัจจ์ ๔
๒. ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ในอดีต
๓. ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ในอนาคต
๔. ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ทั้งในอดีตและอนาคต
๕. ปฏิจจสมุปบาท

ตัณหา ๓ ได้แก่

๑. กามตัณหา = ยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์ ๕
๒. ภวตัณหา = ยินดีติดใจในภพ ┬ รูปภพ / └ อรูปภพ
และความเห็นผิดว่าโลกเที่ยง **(สัสสตทิฏฐิ)**
๓. วิภวตัณหา = ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญ **(อุจเฉททิฏฐิ)**

อุปาทาน คือ ตัณหาที่แรงกล้า ได้แก่ ความยึดมั่นถือมั่น ๔ ประการ

๑. กามุปาทาน = ยึดมั่นในกามคุณอารมณ์ ๕
๒. ทิฏฐุปาทาน = ยึดมั่นในความเห็นผิด
๓. สีลัพพตุปาทาน = ยึดมั่นในศีลและพรตนอกพระศาสนา
๔. อัตตวาทุปาทาน = ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน

ปปัญจธรรม

ธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ในสังสารวัฏฏ์ ได้แก่

ตัณหา ทิฏฐิ มานะ

๓. นิโรธสัจจ์

ความจริงคือความดับทุกข์ ได้แก่ พระนิพพาน

๑. นิพพาน ๑ ประเภท

โดยสภาวลักษณะ นิพพานมี ๑ คือ **สันติลักษณะ** ได้แก่ ความสงบจากกิเลสและขันธ์ ๕

๒. นิพพาน ๒ ประเภท

โดยอาการของขันธ์ นิพพานมี ๒ คือ

๒.๑ สอุปาทิเสสนิพพาน = ดับกิเลส แต่ขันธ์ยังเหลืออยู่

๒.๒ อนุปาทิเสสนิพพาน = ดับทั้งกิเลสและขันธ์

๓. นิพพาน ๓ ประเภท

โดยอาการเข้าไปรู้แจ้งนิพพาน มี ๓ คือ

๓.๑ อนิมิตตนิพพาน = การเจริญวิปัสสนาภาวนา รู้แจ้งรูปนาม โดยความเป็น **อนิจจัง** แล้วบรรลุมรรคผล

๓.๒ อัปปณิหิตนิพพาน = การเจริญวิปัสสนาภาวนา รู้แจ้งรูปนาม โดยความเป็น **ทุกขัง** แล้วบรรลุมรรคผล

๓.๓ สุญญตนิพพาน = การเจริญวิปัสสนาภาวนา รู้แจ้งรูปนาม โดยความเป็น **อนัตตา** แล้วบรรลุมรรคผล

๔. นิโรธ ๕ ประเภท

๔.๑ ตทังคนิโรธ = ดับกิเลสโดย**วิปัสสนาปัญญา**

๔.๒ วิกขัมภนนิโรธ = ดับกิเลสโดยการข่มไว้ด้วย**สมาธิ**

๔.๓ สมุจเฉทนิโรธ = ดับกิเลสโดยเด็ดขาด ได้แก่ **มรรค**

๔.๔ ปฏิปัสสัทธินิโรธ = ดับอย่างสงบระงับ เพราะกิเลสหมดสิ้นแล้ว ได้แก่ **ผล**

๔.๕ นิสสรณนิโรธ = ดับโดยออกจากกิเลสได้อย่างเด็ดขาด แล้วดำรงอยู่ในภาวะนั้นตลอดไป ได้แก่ **นิพพาน**

ปรมัตถธรรม ๔ สงเคราะห์ลงในขันธ์ ๕

ปรมัตถธรรม ๔		**ขันธ์ ๕**	
๑. จิต	ได้แก่	วิญญาณขันธ์	
๒. เจตสิก	ได้แก่	เวทนาขันธ์	
		สัญญาขันธ์	= **ขันธโลก**
		สังขารขันธ์	
๓. รูป	ได้แก่	รูปขันธ์	
๔. นิพพาน	ได้แก่		= **ขันธวิมุตติ**

ลักษณะ ๑๑ ประการ ของขันธ์ ๕

อดีต อนาคต ปัจจุบัน

ภายใน ภายนอก , หยาบ ละเอียด

เลว ประณีต , ไกล ใกล้

ขันธโลก หรือขันธ์ ๕ จัดเป็น **สังขตธรรม**
คือธรรมที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง
จึงตกอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ คือ

อนิจจัง	=	ไม่เที่ยงเพราะเกิดดับ	ถูกปิดบังด้วย **สันตติ**
ทุกขัง	=	เป็นทุกข์เพราะถูกบีบคั้น	ถูกปิดบังด้วย **อิริยาบถ**
อนัตตา	=	ไม่ใช่ตัวตนเพราะบังคับไม่ได้	ถูกปิดบังด้วย **ฆนสัญญา**

ขันธวิมุตติ หรือพระนิพพาน จัดเป็น**อสังขตธรรม**
คือไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง มีลักษณะเป็น
นิจจัง = เที่ยง, **สุขัง** = เป็นสุข, **อนัตตา** = ไม่ใช่ตัวตน

> ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้น หรือให้สัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นแล้ว เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการเลย
>
> เมื่อมีโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และสัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป
>
> *(อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต)*

๔. มรรคสัจจ์

ความจริงคือทางแห่งความดับทุกข์ มีองค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ	=	เห็นชอบ	=	**ปัญญา**	= **ไตรสิกขา**
๒. สัมมาสังกัปปะ	=	ดำริชอบ			
๓. สัมมาวาจา	=	เจรจาชอบ	=	**ศีล**	
๔. สัมมากัมมันตะ	=	การกระทำชอบ			
๕. สัมมาอาชีวะ	=	เลี้ยงชีพชอบ			
๖. สัมมาวายามะ	=	เพียรชอบ	=	**สมาธิ**	
๗. สัมมาสติ	=	ระลึกชอบ			
๘. สัมมาสมาธิ	=	ตั้งมั่นชอบ			

มิจฉาทิฏฐิ

ความเห็นผิด ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ทิฏฐิสามัญ เกิดประจำกับสรรพสัตว์เป็นปกติวิสัย (เว้นพระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบันจึงจะละได้) เรียกว่า**สักกายทิฏฐิ** คือ ความเห็นผิดว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

๒. ทิฏฐิพิเศษ เกิดกับบุคคลบางคนในบางโอกาส ได้แก่

๒.๑ นิยตมิจฉาทิฏฐิ ๓

ก. อเหตุกทิฏฐิ	=	ความเห็นผิดว่าไม่มีเหตุ
ข. นัตถิกทิฏฐิ	=	ความเห็นผิดว่าไม่มีผล
ค. อกิริยทิฏฐิ	=	ความเห็นผิดว่าไม่มีทั้งเหตุและผล
๒.๒ สัสสตทิฏฐิ	=	ความเห็นผิดว่าโลกเที่ยง
๒.๓ อุจเฉททิฏฐิ	=	ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีโทษมากเหมือนอย่างมิจฉาทิฏฐินี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในบรรดาสิ่งที่มีโทษมากนั้น มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง

(อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต)

สัมมาทิฏฐิ

ความเห็นชอบ ๖ ประเภท

๑. กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ

คือ ปัญญาที่รู้เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นสมบัติของตน ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

๒. ฌานสัมมาทิฏฐิ

คือ ปัญญาที่รู้เห็นว่า การทำจิตให้สงบตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ย่อมสามารถข่มกิเลสนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้

๓. วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ

คือปัญญาที่เกิดจากการเจริญสติปัฏฐาน จนกระทั่งรู้แจ้งรูปนาม เป็นไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

๔. มัคคสัมมาทิฏฐิ

คือปัญญาในมรรคญาณที่รู้แจ้งอริยสัจจ์ ๔ โดยมีพระนิพพานเป็น อารมณ์ สามารถประหารกิเลสได้โดยเด็ดขาด

๕. ผลสัมมาทิฏฐิ

คือปัญญาในผลญาณที่เสวยวิมุตติสุขในพระนิพพาน หลังจากที่มรรคญาณได้ประหารกิเลสแล้ว

๖. ปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิ

คือปัญญาที่เกิดขึ้นภายหลังมรรควิถี มีอารมณ์ คือ มรรคจิต ผลจิต นิพพาน กิเลส ที่ละแล้ว และกิเลสที่เหลือ (เว้นเฉพาะพระอรหันต์)

สัมมาสังกัปปะ

ความดำริชอบ ๓ ประเภท

๑. เนกขัมมวิตก ได้แก่ ความดำริในการ**ออกจากกามคุณ**อารมณ์ ๕

๒. อพยาปาทวิตก ได้แก่ ความดำริที่ประกอบด้วย**เมตตา** ไม่พยาบาทปองร้าย

๓. อวิหิงสาวิตก ได้แก่ ความดำริที่ประกอบด้วย**กรุณา** ไม่เบียดเบียน

วิชชา ๓ หรือ อภิญญา ๓

๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ปัญญาที่รู้เห็นอดีตชาติ

๒. จุตูปปาตญาณ หรือ
ทิพพจักขุญาณ คือ ปัญญาที่รู้เห็นจุติและปฏิสนธิของสรรพสัตว์

๓. อาสวักขยญาณ คือ ปัญญาหยั่งรู้อริยสัจจ์ที่ทำให้สิ้นอาสวะกิเลส

วิชชา ๖ หรือ อภิญญา ๖

ได้แก่ วิชชา ๓ หรืออภิญญา ๓ พร้อมทั้ง

๔. เจโตปริยญาณ คือ ปัญญาที่รู้จิตผู้อื่น

๕. ทิพพโสตญาณ คือ หูทิพย์

๖. อิทธิวิธี คือ ความสามารถในการสำแดงฤทธิ์

ปฏิสัมภิทา ๔

๑. อัตถปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถ

๒. ธัมมปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม

๓. นิรุตติปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในภาษา

๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ศีล ๘

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มสุราและเสพสิ่งมึนเมา
๖. เว้นจากการบริโภคอาหารในยามวิกาล
๗. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่น ทัดทรงดอกไม้ของหอม และเครื่องลูบไล้ ประดับตกแต่งร่างกาย
๘. เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่

อาชีวัฏฐมกศีล

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤติผิดประเวณี
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. เว้นจากการพูดคำหยาบ
๗. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
๘. เว้นจากมิจฉาอาชีพ ได้แก่
๘.๑ ค้าขายอาวุธ
๘.๒ ค้าขายมนุษย์
๘.๓ ค้าขายสัตว์สำหรับฆ่า
๘.๔ ค้าขายน้ำเมา
๘.๕ ค้าขายยาพิษ

สมถภาวนา

มีอารมณ์ คือ กรรมฐาน ๔๐

๑. กสิณ ๑๐	=	ดิน น้ำ ไฟ ลม สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว ช่องว่างในอากาศ แสงสว่าง
๒. อสุภะ ๑๐	=	ซากศพในสภาพต่างๆ
๓. อนุสติ ๑๐	=	พุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ มรณสติ กายคตาสติ อานาปานสติ อุปสมานุสติ
๔. อัปปมัญญา ๔	=	เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
๕. อาหาเรปฏิกูลสัญญา	=	พิจารณาอาหารโดยความเป็นปฏิกูล
๖. จตุธาตุววัฏฐาน	=	กำหนดรู้กายโดยความเป็นธาตุ ๔
๗. อรูป ๔	=	เจริญอรูปฌานทั้ง ๔

นิมิต ๓

๑. บริกรรม　　๒. อุคคหะ　　๓. ปฏิภาค

สมาธิ

๑. ขณิกะ　　๒. อุปจาระ　　๓. อัปปนา

องค์ฌาน ๕

๑. วิตก　　๒. วิจาร　　๓. ปีติ

๔. สุข　　๕. เอกัคคตา

จริต ๖ ของสมถะ

๑. ราคจริต　　๒. โทสจริต　　๓. โมหจริต

๔. สัทธาจริต　　๕. พุทธิจริต　　๖. วิตกจริต

ฌาน ๒

๑. อารัมมณูปนิชฌาน	เพ่งอารมณ์สมถะหนึ่งใน ๔๐ เพื่อบรรลุ อุปจารสมาธิ รูปฌาน หรืออรูปฌาน
๒. ลักขณูปนิชฌาน	เพ่งอารมณ์ปรมัตถ์คือรูปนามเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

วิปัสสนาภาวนา

ได้แก่ การเจริญมหาสติปัฏฐาน ๔

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๑.๑	อานาปานะ	=	กำหนดรู้ลมหายใจ
๑.๒	อิริยาบถ	=	กำหนดรู้อาการเดิน ยืน นั่ง นอน
๑.๓	สัมปชัญญะ	=	กำหนดรู้อิริยาบถย่อย
๑.๔	ปฏิกูลมนสิการ	=	กำหนดรู้ร่างกายว่าเป็นสิ่งปฏิกูล
๑.๕	ธาตุมนสิการ	=	กำหนดรู้ร่างกายสักแต่ว่าเป็นธาตุ ๔
๑.๖	นวสีวถิกา	=	พิจารณาป่าช้าทั้ง ๙

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน = กำหนดรู้เวทนา ๙

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน = กำหนดรู้จิต ๑๖

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน = กำหนดรู้สภาวธรรมต่อไปนี้

๔.๑	นิวรณ์ ๕	=	กามฉันทะ พยาปาทะ ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา
๔.๒	ขันธ์ ๕	=	รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
๔.๓	อายตนะ ๖	=	อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖
๔.๔	โพชฌงค์ ๗	=	สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา
๔.๕	อริยสัจจ์ ๔	=	ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

จริต ๒ ของวิปัสสนา

๑. ตัณหาจริต ๒. ทิฏฐิจริต

องค์ประกอบ ๓ ในการเจริญสติ

๑. อาตาปะ ๒. สัมปชัญญะ ๓. สติ

สัมปชัญญะ ๔

๑. สาตถกสัมปชัญญะ พิจารณารู้ว่ามีประโยชน์
ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** ที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์

๒. สัปปายสัมปชัญญะ พิจารณารู้ว่าเหมาะสม
ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** ที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์

๓. โคจรสัมปชัญญะ กำหนดรู้อารมณ์กรรมฐาน
ได้แก่ **สติ** ที่กำหนดรู้กาย เวทนา จิต และสภาวธรรม

๔. อสัมโมหสัมปชัญญะ รู้แจ้งอย่างแท้จริง ไม่หลงงมงาย
ได้แก่ **ปัญญา** ที่มีปรมัตถ์เป็นอารมณ์

โพธิปักขิยธรรม

ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ๓๗ ประการ

๑. สติปัฏฐาน ๔

๑.๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑.๒ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๑.๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑.๔ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒. สัมมัปปธาน ๔

๒.๑ สังวรปธาน = เพียรระวัง

๒.๒ ปหานปธาน = เพียรละ

= บาปอกุศล

๒.๓ ภาวนาปธาน = เพียรเจริญ

๒.๔ อนุรักขนาปธาน = เพียรรักษา

= บุญกุศล

๓. อิทธิบาท ๔

๓.๑ ฉันทะ = ความพอใจ

๓.๒ วิริยะ = ความเพียร

๓.๓ จิตตะ = ความตั้งใจ

๓.๔ วิมังสา = ความไตร่ตรองด้วยปัญญา

๔. อินทรีย์ ๕

๕. พละ ๕

= ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

๖. โพชฌงค์ ๗

๖.๑ สติสัมโพชฌงค์ ๖.๒ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

๖.๓ วิริยสัมโพชฌงค์ ๖.๔ ปีติสัมโพชฌงค์

๖.๕ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ๖.๖ สมาธิสัมโพชฌงค์

๖.๗ อุเบกขาสัมโพชฌงค์

๗. มรรคมีองค์ ๘

๗.๑ สัมมาทิฏฐิ ๗.๒ สัมมาสังกัปปะ ๗.๓ สัมมาวาจา

๗.๔ สัมมากัมมันตะ ๗.๕ สัมมาอาชีวะ ๗.๖ สัมมาวายามะ

๗.๗ สัมมาสติ ๗.๘ สัมมาสมาธิ

สังวร ๕

๑. ปาติโมกขสังวร	=	สำรวมในสิกขาบท
๒. สติสังวร	=	สำรวมด้วยสติ
๓. ญาณสังวร	=	สำรวมด้วยปัญญา
๔. ขันติสังวร	=	สำรวมด้วยความอดทน
๕. วิริยสังวร	=	สำรวมด้วยความเพียร

ปาริสุทธิศีล ๔

๑. ปาติโมกขสังวรศีล	สำเร็จได้ด้วย	**ศรัทธา**
๒. อินทรียสังวรศีล	สำเร็จได้ด้วย	**สติ**
๓. อาชีวปาริสุทธิศีล	สำเร็จได้ด้วย	**วิริยะ**
๔. ปัจจัยสันนิสิตศีล	สำเร็จได้ด้วย	**ปัญญา**

วิสุทธิ ๗

๑. สีลวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **ศีล** ได้แก่ **ปาริสุทธิศีล ๔**
๒. จิตตวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **จิต** ได้แก่ **ความสงบจากนิวรณ์๕**
๓. ทิฏฐิวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **ความเห็น** ได้แก่ **นามรูปปริจเฉทญาณ**
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **ปัญญา** ที่ข้ามพ้นความสงสัย ได้แก่ **ปัจจยปริคคหญาณ**
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **ญาณ** ที่รู้เห็นว่านี้ทาง หรือมิใช่ทาง ได้แก่ **สัมมสนญาณ**
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **ญาณ** ที่รู้เห็นทางดำเนิน ได้แก่ **อุทยัพพยญาณถึงอนุโลมญาณ**
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่ง **ญาณที่รู้เห็นพระนิพพาน** ได้แก่ **มัคคญาณ ผลญาณ**

หมายเหตุ	ข้อ ๑	=	**ศีลบริสุทธิ์**
	ข้อ ๒	=	**สมาธิบริสุทธิ์**
	ข้อ ๓-๗	=	**ปัญญาบริสุทธิ์**

วิปัสสนาญาณ ๑๖

๑. **นามรูปปริจเฉทญาณ**	=	รู้แจ้งการจำแนกรูปนาม
๒. **ปัจจยปริคคหญาณ**	=	รู้แจ้งเหตุปัจจัยของรูปนาม
๓. **สัมมสนญาณ**	=	รู้แจ้งความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสังขาร
๔. **อุทยัพพยญาณ**	=	รู้แจ้งความเกิดและความดับของสังขาร
๕. **ภังคญาณ**	=	รู้แจ้งความดับของสังขาร
๖. **ภยญาณ**	=	รู้แจ้งสังขารว่าเป็นของน่ากลัว
๗. **อาทีนวญาณ**	=	รู้แจ้งสังขารว่าเป็นโทษ
๘. **นิพพิทาญาณ**	=	เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนัด
๙. **มุญจิตุกัมยตาญาณ**	=	ปรารถนาจะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น
๑๐. **ปฏิสังขาญาณ**	=	รู้แจ้งสังขารซ้ำเพื่อออกจากทุกข์
๑๑. **สังขารุเปกขาญาณ**	=	รู้แจ้งสังขารโดยความวางเฉย
๑๒. **อนุโลมญาณ**	=	รู้แจ้งสังขารเป็นครั้งสุดท้ายโดยความเป็นไตรลักษณ์
๑๓. **โคตรภูญาณ**	=	ข้ามพ้นจากภาวะปุถุชน เข้าสู่ภาวะอริยบุคคล
๑๔. **มัคคญาณ**	=	รู้แจ้งความดับของสังขาร และขจัดกิเลสนั้นๆ โดยสิ้นเชิง
๑๕. **ผลญาณ**	=	รู้แจ้งความดับของสังขารต่อจากมรรค โดยความเป็นผลของมรรค
๑๖. **ปัจจเวกขณญาณ**	=	พิจารณาทบทวนกิเลสที่ละได้ และกิเลสที่เหลือ (เว้นเฉพาะพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่เหลือ เพราะหมดจดโดยสิ้นเชิง)

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐

๑. **โอภาส**	=	แสงสว่าง	๒. **ญาณ**	=	ปัญญา
๓. **ปีติ**	=	ความอิ่มใจ	๔. **ปัสสัทธิ**	=	ความสงบ
๕. **สุข**	=	ความสุขใจ	๖. **อธิโมกข์**	=	ศรัทธาที่แก่กล้า
๗. **ปัคคาหะ**	=	ความเพียรที่แก่กล้า	๘. **อุปัฏฐานะ**	=	สติที่แก่กล้า
๙. **อุเบกขา**	=	ความวางเฉย	๑๐. **นิกันติ**	=	ความพึงพอใจ

สงเคราะห์ญาณ ๑๖

ลงในปริญญากิจ วิสุทธิ และอารมณ์

ปริญญากิจ	วิสุทธิ	ญาณ ๑๖		อารมณ์
ญาตปริญญา	วิสุทธิ ๓ =	๑. นามรูปปริจเฉทญาณ	= โลกียญาณ	มีรูปนามเป็นอารมณ์
	วิสุทธิ ๔ =	๒. ปัจจยปริคคหญาณ		
ตีรณปริญญา	วิสุทธิ ๕ =	๓. สัมมสนญาณ		มีไตรลักษณ์ในรูปนามเป็นอารมณ์
	วิสุทธิ ๖ =	๔. อุทยัพพยญาณ		
		๕. ภังคญาณ		
		๖. ภยญาณ		
		๗. อาทีนวญาณ		
		๘. นิพพิทาญาณ		
		๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ		
		๑๐. ปฏิสังขาญาณ		
		๑๑. สังขารุเปกขาญาณ		
		๑๒. อนุโลมญาณ		
ปหานปริญญา	วิสุทธิ ๗ =	๑๓. โคตรภูญาณ	= โลกียญาณพิเศษ	มีนิพพานเป็นอารมณ์
		๑๔. มัคคญาณ	= โลกุตตรญาณ	
		๑๕. ผลญาณ		
		๑๖. ปัจจเวกขณญาณ	= โลกียญาณพิเศษ	มีอารมณ์ คือ **มรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละ กิเลสที่เหลือ** (เว้นเฉพาะพระอรหันต์)

คัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

สายพระไตรปิฎก

พระบาลี — พระวินัย, พระสูตร, พระอภิธรรม

อรรถกถา อธิบายความพระบาลี เช่น สมันตปาสาทิกา, อัฏฐสาลินี

ฎีกา อธิบายความอรรถกถา เช่น วชิรพุทธิ, สารัตถทีปนี

อนุฎีกา อธิบายความฎีกา เช่น อนุฎีกาที่อธิบายความมูลฎีกา

มธุฎีกา อธิบายความอรรถกถาให้ชัดเจนขึ้น โดยเขียนเป็นแนวเดียวกับฎีกา

คัณฐี อธิบายความที่เข้าใจยากในอรรถกถาและฎีกา

โยชนา แสดงวิธีแปลและสัมพันธ์บทในอรรถกถาเป็นต้น

ทีปนี อธิบายความอรรถกถาเหมือนฎีกา หรือบางคัมภีร์ก็เขียนขึ้นโดยมีเรื่องราวกล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น จักรวาฬทีปนี

นิสสัย แปลยกศัพท์พระบาลีเป็นต้นตามกฎไวยากรณ์

สายปกรณ์พิเศษ

เป็นคัมภีร์ที่ขยายความให้ละเอียดพิสดาร เช่น วิสุทธิมรรค

หรือสังเขปความให้สั้นลงเหมาะแก่การศึกษาท่องจำ เช่น อภิธัมมัตถสังคหะ, อภิธัมมาวตาร

หรือเป็นคัมภีร์ที่อนุโลมเข้าในพระไตรปิฎกเพราะคล้อยตามพระไตรปิฎก เช่น มิลินทปัญหา

สายสัททาวิเศษ

ว่าด้วยหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี ซึ่งแสดงรูปคำและระเบียบในการประกอบรูปคำให้เป็นประโยค โดยมุ่งสอนให้อ่านพระไตรปิฎกได้แตกฉานและแต่งภาษาบาลีได้ เช่น กัจ-จายนะ ปทรูปสิทธิ โมคคัลลาน และสัททนีติ

สายปกิณกะ

ว่าด้วยเรื่องเบ็ด-เตล็ด เช่น ธรรมะบางข้อ

หรือความรู้เกี่ยวกับโลก จักรวาล ประวัติศาสตร์ ตำนานพงศาวดาร ฯลฯ เช่น คัมภีร์โลกสัณฐาน คัมภีร์โลกทีปนี

นวังคสัตถุศาสน์ คำสั่งสอนของพระศาสดา มีองค์ ๙ คือ ๑. สุตตะ : พระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิทเทส ๒. เคยยะ : ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด ๓. เวยยากรณะ : ไวยากรณ์ คือความร้อยแก้วล้วน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา เป็นต้น ๔. คาถา : ความร้อยกรองล้วนเช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น ๕. อุทาน : ได้แก่ พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร ๖. อิติวุตตกะ : พระสูตรที่เรียกว่า อิติวุตตกะ ๑๑๐ สูตร ๗. ชาตกะ : ชาดก ๕๕๐ เรื่อง ๘. อัพภูตธรรม : เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ ๙. เวทัลละ : พระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วซักถามยิ่งๆขึ้นไป เช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร เป็นต้น

คัดจาก พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระไตรปิฎก และอรรถกถา

พระวินัย — อรรถกถา

- มหาวิภังค์
- ภิกขุนีวิภังค์
- มหาวรรค
- จุลลวรรค
- ปริวาร

อรรถกถา: สมันตปาสาทิกา

ปาติโมกข์ — กังขาวิตรณี

พระสูตร — อรรถกถา

พระสูตร	อรรถกถา
ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี
มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี
สังยุตตนิกาย	สารัตถัปปกาสินี
อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี
ขุททกนิกาย	
–ขุททกปาฐะ, สุตตนิบาต	ปรมัตถโชติกา
–ธรรมบท	ธัมมปทัฏฐกถา
–อุทาน, อิติวุตตกะ	ปรมัตถทีปนี
–วิมาน, เปตวัตถุ	ปรมัตถทีปนี
–เถรคาถา, เถรีคาถา	ปรมัตถทีปนี
–จริยาปิฎก	ปรมัตถทีปนี
–ปฏิสัมภิทามรรค	สัทธัมมัปปกาสินี
–ชาดก	ชาตกัฏฐกถา
–นิเทส	สัทธัมมัปปัชโชติกา
–อปทาน	วิสุทธชนวิลาสินี
–พุทธวงศ์	มธุรัตถวิลาสินี

พระอภิธรรม — อรรถกถา

พระอภิธรรม	อรรถกถา
ธัมมสังคณี	อัฏฐสาลินี
วิภังค์	สัมโมหวิโนทนี
ธาตุกถา	ปัญจปกรณ์
ปุคคลบัญญัติ	ปัญจปกรณ์
กถาวัตถุ	ปัญจปกรณ์
ยมก	ปัญจปกรณ์
ปัฏฐาน	ปัญจปกรณ์

อภิธรรม — **อภิธัมมัตถสังคหะ**

- ปริจเฉท ๑ : จิตตสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๒ : เจตสิกสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๓ : ปกิณณกสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๔ : วิถีสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๕ : วิถีมุตตสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๖ : รูปสังคหวิภาค และนิพพาน
- ปริจเฉท ๗ : สมุจจยสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๘ : ปัจจยสังคหวิภาค
- ปริจเฉท ๙ : กัมมัฏฐานสังคหวิภาค

พระวินัยปิฎก ได้แก่ข้อศึกษาเกี่ยวกับศีลชั้นสูง เรียกว่า **อธิศีลสิกขา** เป็นการแสดงธรรมในลักษณะตั้งเป็นข้อบังคับโดยส่วนใหญ่ เรียกว่า **อาณาเทศนา** กล่าวคือสอนตามความผิดหรือโทษชนิดต่าง ๆที่พึงเว้น เรียกว่า **ยถาปราธสาสนะ** อันเป็นเครื่องละกิเลสอย่างหยาบ เรียกว่า **วีติกกมปหาน**

พระสุตตันตปิฎก ได้แก่ข้อศึกษาเกี่ยวกับสมาธิชั้นสูง เรียกว่า **อธิจิตตสิกขา** เป็นการแสดงธรรมยักย้ายสำนวนให้เหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของผู้ฟังเรียกว่า **โวหารเทศนา** กล่าวคือสอนโดยอนุโลมแก่จริตอัธยาศัยของผู้ฟังซึ่งมีต่าง ๆกัน เรียกว่า **ยถานุโลมสาสนะ** อันเป็นเครื่องละกิเลสอย่างกลางเรียกว่า **ปริยุฏฐานปหาน**

พระอภิธัมมปิฎก ได้แก่ข้อศึกษาเกี่ยวกับปัญญาชั้นสูง เรียกว่า **อธิปัญญาสิกขา** เป็นการแสดงธรรมเจาะจงเฉพาะประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งเป็นธรรมะชั้นสูง ไม่เกี่ยวด้วยท้องเรื่องหรือโวหาร เรียกว่า **ปรมัตถเทศนา** กล่าวคือสอนตามเนื้อหาแท้ ๆของธรรมะ เรียกว่า **ยถาธัมมสาสนะ** อันเป็นเครื่องละกิเลสอย่างละเอียดเรียกว่า **อนุสยปหาน**

รวบรวมจาก พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน
จัดทำโดยท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ

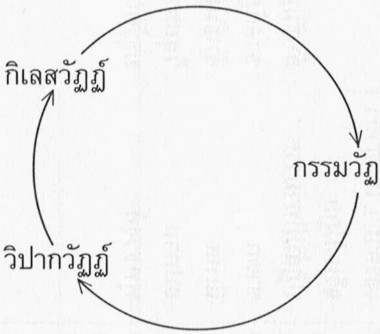
ประมวลพระสัทธรรม

วิสาขบูชา วันเพ็ญเดือน ๖

ญาณ ๓

๑. ปฐมยาม ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
๒. มัชฌิมยาม จุตูปปาตญาณ
๓. ปัจฉิมยาม อาสวักขยญาณ

วัฏฏะ ๓

กรรมวัฏฏ์ กรรมชั่ว = อกุศลกรรมบถ ๑๐
กรรมดี = บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

วิปากวัฏฏ์ รูปนาม/ขันธ์ ๕

กิเลสวัฏฏ์ โลภะ โทสะ โมหะ
อุปกิเลส ๑๖
อกุศลเจตสิก ๑๔
อกุศลจิต ๑๒

อาสาฬหบูชา วันเพ็ญเดือน ๘

อริยสัจจ์ ๔

ฝ่ายเกิด	ฝ่ายดับ
๑. ทุกขสัจจ์ ควรกำหนดรู้ (ปริญญากิจ)	**๓. นิโรธสัจจ์** ควรทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยากิจ)
๒. สมุทัยสัจจ์ ควรละ (ปหานกิจ)	**๔. มรรคสัจจ์** ควรเจริญให้มาก (ภาวนากิจ)

ปริวัฏฏ์ ๓	**ปริญญา ๓**
๑. สัจจญาณ	๑. ญาตปริญญา
๒. กิจจญาณ	๒. ตีรณปริญญา
๓. กตญาณ	๓. ปหานปริญญา

จากวันสำคัญในพระพุทธศาสนา

มาฆบูชา วันเพ็ญเดือน ๓

โอวาทปาติโมกข์

ละชั่ว ให้หมด	ทำดี ให้ถึงพร้อม	ชำระจิต ให้บริสุทธิ์
กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ **= อกุศล- กรรมบถ ๑๐**	ทานกุศล ๓ ศีลกุศล ๓ ภาวนากุศล ๔ **= บุญกิริยา วัตถุ ๑๐**	ศีล ๓ สมาธิ ๓ ปัญญา ๒ **= มรรค มีองค์ ๘**

อริยมรรค = สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ
สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

ปุพพภาคมรรค = มหาสติปัฏฐาน ๔
๑. กาย ๒. เวทนา ๓. จิต ๔. ธรรม

จตุปาริสุทธิศีล = ๑. ปาติโมกขสังวรศีล
๒. อินทรีย์สังวรศีล ๓. อาชีวปาริสุทธิศีล
๔. ปัจจยสันนิสิตศีล

วิปัสสนาภูมิ ๖

๑. ขันธ์ ๕ ๒. อายตนะ ๑๒
๓. ธาตุ ๑๘ ๔. อินทรีย์ ๒๒
๕. อริยสัจจ์ ๔ ๖. ปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท

๑. อวิชชา
๒. สังขาร] = อดีตเหตุ
๓. วิญญาณ
๔. นามรูป
๕. สฬายตนะ
๖. ผัสสะ
๗. เวทนา] = ปัจจุบันผล
๘. ตัณหา
๙. อุปาทาน
๑๐. ภพ] = ปัจจุบันเหตุ
๑๑. ชาติ
๑๒. ชรา มรณะ] = อนาคตผล

อารักขกรรมฐาน ๔

๑. พุทธานุสสติ
๒. เมตตา
๓. อสุภะ
๔. มรณสติ

กรรมฐาน ๒

๑. สัพพัตถกะ
๒. ปาริหาริกะ

ข้อตัดสินพระธรรมวินัย

ธรรมเหล่าใด

เป็นไปเพื่อความกำหนัด	ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด
เป็นไปเพื่อประกอบสัตว์ไว้	ไม่เป็นไปเพื่อความพรากสัตว์ออก
เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส	ไม่เป็นไปเพื่อไม่สั่งสมกิเลส
เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักมาก	ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักน้อย
เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ	ไม่เป็นไปเพื่อความสันโดษ
เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ	ไม่เป็นไปเพื่อความสงัด
เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน	ไม่เป็นไปเพื่อความปรารภความเพียร
เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงยาก	ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงง่าย

ดูก่อนโคตมี เธอพึงทรงจำไว้โดยแท้ว่า นี้มิใช่ธรรม มิใช่วินัย มิใช่คำสั่งสอนของพระศาสดา

(อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต สังขิตตสูตร)

ปรมัตถธรรม ๔

จิต ๘๙/๑๒๑

กามาวจรจิต ๕๔

อกุศลจิต ๑๒
- โลภมูลจิต ๘ — โส สัม อสํ ๑๙ | โส สัม สสํ ๒๑ | โส วิป อสํ ๑๙ | โส วิป สสํ ๒๑ | อุ สัม อสํ ๑๘ | อุ สัม สสํ ๒๐ | อุ วิป อสํ ๑๘ | อุ วิป สสํ ๒๐
- โทสมูลจิต ๒ — โท ปฏิ อสํ ๒๐ | โท ปฏิ สสํ ๒๒
- โมหมูลจิต ๒ — อุ/วิจิ ๑๕ | อุ/อุท ๑๕

อเหตุกจิต ๑๘
- อกุศลวิปากจิต ๗ — อุ/อกุ จักขุ ๗ | อุ/อกุ โสต ๗ | อุ/อกุ ฆาน ๗ | อุ/อกุ ชิวหา ๗ | ทุกข อกุ/กาย ๗ | อุ/อกุ สัมปฏิจ ๑๐ | อุ/อกุ สันตีรณ ๑๐
- อเหตุกกุศลวิปากจิต ๘ — อุ/กุศล จักขุ ๗ | อุ/กุศล โสต ๗ | อุ/กุศล ฆาน ๗ | อุ/กุศล ชิวหา ๗ | สุข กุศล/กาย ๗ | อุ/กุศล สัมปฏิจ ๑๐ | อุ/กุศล สันตีรณ ๑๐ | โส/กุศล สันตีรณ ๑๑
- อเหตุกกิริยาจิต ๓ — อุ/ปัญจ ๑๐ | อุ/มโน ๑๑ | โส หสิตุป ๑๒

กามาวจรโสภณจิต ๒๔
- มหากุศลจิต ๘ — โส สัม อสํ ๓๘ | โส สัม สสํ ๓๘ | โส วิป อสํ ๓๗ | โส วิป สสํ ๓๗ | อุ สัม อสํ ๓๗ | อุ สัม สสํ ๓๗ | อุ วิป อสํ ๓๖ | อุ วิป สสํ ๓๖
- มหาวิปากจิต ๘ — โส สัม อสํ ๓๓ | โส สัม สสํ ๓๓ | โส วิป อสํ ๓๒ | โส วิป สสํ ๓๒ | อุ สัม อสํ ๓๒ | อุ สัม สสํ ๓๒ | อุ วิป อสํ ๓๑ | อุ วิป สสํ ๓๑
- มหากิริยาจิต ๘ — โส สัม อสํ ๓๕ | โส สัม สสํ ๓๕ | โส วิป อสํ ๓๔ | โส วิป สสํ ๓๔ | อุ สัม อสํ ๓๔ | อุ สัม สสํ ๓๔ | อุ วิป อสํ ๓๓ | อุ วิป สสํ ๓๓

มหัคคตจิต ๒๗

รูปาวจรจิต ๑๕
- รูปาวจรกุศลจิต ๕ — ๕ ปฐม/กุศล ๓๕ | ๔ ทุติย/กุศล ๓๔ | ๓ ตติย/กุศล ๓๓ | ๒ จตุต/กุศล ๓๒ | ๒ ปัญจ/กุศล ๓๐
- รูปาวจรวิปากจิต ๕ — ๕ ปฐม/วิปาก ๓๕ | ๔ ทุติย/วิปาก ๓๔ | ๓ ตติย/วิปาก ๓๓ | ๒ จตุต/วิปาก ๓๒ | ๒ ปัญจ/วิปาก ๓๐
- รูปาวจรกิริยาจิต ๕ — ๕ ปฐม/กิริยา ๓๕ | ๔ ทุติย/กิริยา ๓๔ | ๓ ตติย/กิริยา ๓๓ | ๒ จตุต/กิริยา ๓๒ | ๒ ปัญจ/กิริยา ๓๐

อรูปาวจรจิต ๑๒
- อรูปาวจรกุศลจิต ๔ — ๒ อากา/กุศล ๓๐ | ๒ วิญญา/กุศล ๓๐ | ๒ อากิญ/กุศล ๓๐ | ๒ เนว/กุศล ๓๐
- อรูปาวจรวิปากจิต ๔ — ๒ อากา/วิปาก ๓๐ | ๒ วิญญา/วิปาก ๓๐ | ๒ อากิญ/วิปาก ๓๐ | ๒ เนว/วิปาก ๓๐
- อรูปาวจรกิริยาจิต ๔ — ๒ อากา/กิริยา ๓๐ | ๒ วิญญา/กิริยา ๓๐ | ๒ อากิญ/กิริยา ๓๐ | ๒ เนว/กิริยา ๓๐

โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐

มรรคจิต ๔/๒๐
- โสดาปัตติมรรคจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/โสดา ๓๖ | ๔ ทุติย/โสดา ๓๕ | ๓ ตติย/โสดา ๓๔ | ๒ จตุต/โสดา ๓๓ | ๒ ปัญจ/โสดา ๓๓
- สกทาคามิมรรคจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/สกท ๓๖ | ๔ ทุติย/สกท ๓๕ | ๓ ตติย/สกท ๓๔ | ๒ จตุต/สกท ๓๓ | ๒ ปัญจ/สกท ๓๓
- อนาคามิมรรคจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/อนา ๓๖ | ๔ ทุติย/อนา ๓๕ | ๓ ตติย/อนา ๓๔ | ๒ จตุต/อนา ๓๓ | ๒ ปัญจ/อนา ๓๓
- อรหัตตมรรคจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/อรห ๓๖ | ๔ ทุติย/อรห ๓๕ | ๓ ตติย/อรห ๓๔ | ๒ จตุต/อรห ๓๓ | ๒ ปัญจ/อรห ๓๓

ผลจิต ๔/๒๐
- โสดาปัตติผลจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/โสดา ๓๖ | ๔ ทุติย/โสดา ๓๕ | ๓ ตติย/โสดา ๓๔ | ๒ จตุต/โสดา ๓๓ | ๒ ปัญจ/โสดา ๓๓
- สกทาคามิผลจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/สกท ๓๖ | ๔ ทุติย/สกท ๓๕ | ๓ ตติย/สกท ๓๔ | ๒ จตุต/สกท ๓๓ | ๒ ปัญจ/สกท ๓๓
- อนาคามิผลจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/อนา ๓๖ | ๔ ทุติย/อนา ๓๕ | ๓ ตติย/อนา ๓๔ | ๒ จตุต/อนา ๓๓ | ๒ ปัญจ/อนา ๓๓
- อรหัตตผลจิต ๑ หรือ ๕ — ๕ ปฐม/อรห ๓๖ | ๔ ทุติย/อรห ๓๕ | ๓ ตติย/อรห ๓๔ | ๒ จตุต/อรห ๓๓ | ๒ ปัญจ/อรห ๓๓

เจตสิก ๕๒

อัญญสมานเจตสิก ๑๓
- สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ — ผัสสะ ๘๙/๑๒๑ | เวทนา ๘๙/๑๒๑ | สัญญา ๘๙/๑๒๑ | เจตนา ๘๙/๑๒๑ | เอกัคคตา ๘๙/๑๒๑ | ชีวิตินทรีย์ ๘๙/๑๒๑ | มนสิการ ๘๙/๑๒๑
- ปกิณณกเจตสิก ๖ — วิตก ๕๕ | วิจาร ๖๖ | อธิโมกข์ ๗๘/๑๑๐ | วิริยะ ๗๓/๑๐๕ | ปีติ ๕๑ | ฉันทะ ๖๙/๑๐๑

อกุศลเจตสิก ๑๔ — กิเลส ๑๐ (อักษรขาว)
- โมจตุกเจตสิก ๔ (สัพพากุศลสาธารณเจตสิก) — โมหะ ๑๒ | อหิริก ๑๒ | อโนตตัปปะ ๑๒ | อุทธัจจะ ๑๒
- โลติกเจตสิก ๓ — โลภะ ๘ | ทิฏฐิ ๔ | มานะ ๔
- โทจตุกเจตสิก ๔ — โทสะ ๒ | อิสสา ๒ | มัจฉริยะ ๒ | กุกกุจจะ ๒
- ถีทุกเจตสิก ๒ — ถีนะ ๕ | มิทธะ ๕
- วิจิกิจฉาเจตสิก ๑ — วิจิกิจฉา ๑

โสภณเจตสิก ๒๕
- โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ — สัทธา ๕๙/๙๑ | สติ ๕๙/๙๑ | หิริ ๕๙/๙๑ | โอตตัปปะ ๕๙/๙๑ | อโลภะ ๕๙/๙๑ | อโทสะ ๕๙/๙๑ | ตัตรมัชฌัตตตา ๕๙/๙๑
- ยุคลธรรม ๖ คู่ — กายปัสสัทธิ ๕๙/๙๑ | จิตตปัสสัทธิ ๕๙/๙๑ | กายลหุตา ๕๙/๙๑ | จิตตลหุตา ๕๙/๙๑ | กายมุทุตา ๕๙/๙๑ | จิตตมุทุตา ๕๙/๙๑ | กายกัมมัญญตา ๕๙/๙๑ | จิตตกัมมัญญตา ๕๙/๙๑ | กายปาคุญญตา ๕๙/๙๑ | จิตตปาคุญญตา ๕๙/๙๑ | กายุชุกตา ๕๙/๙๑ | จิตตุชุกตา ๕๙/๙๑
- วิรตี ๓ — สัมมาวาจา ๑๖/๔๘ | สัมมากัมมันตะ ๑๖/๔๘ | สัมมาอาชีวะ ๑๖/๔๘
- อัปปมัญญา ๒ — กรุณา ๒๘ | มุทิตา ๒๘
- ปัญญินทรีย์ ๑ — ปัญญา ๔๗/๗๙

(สีส้ม) อนิยตโยคีเจตสิก ๑๑

(วงแดง) อธ.เจตสิกที่ในองค์มรรค ๘

รูป ๒๘

นิปผันนรูป ๑๘
- มหาภูตรูป ๔ — ปถวี | อาโป | เตโช | วาโย
- ปสาทรูป ๕ — จักขุ | โสต | ฆาน | ชิวหา | กาย
- โคจรรูป ๔ (วิสยรูป ๗) — รูปา | สัทท | คันธ | รสา | โผฏฐ ป,เต,วา
- โอฬาริกรูป ๑๒
- ภาวรูป ๒ — อิตถี | ปุริส
- หทยรูป ๑ — หทัย
- ชีวิตรูป ๑ — ชีวิต
- อาหารรูป ๑ — อาหาร

อนิปผันนรูป ๑๐
- ปริจเฉทรูป ๑ — ปริจ
- วิญญัติรูป ๒ — กายวิญญัติ | วจีวิญญัติ
- วิการรูป ๓ — ลหุตา | มุทุตา | กัมมัญ
- ลักขณรูป ๔ — อุปจย | สันตติ | ชรตา | อนิจจตา

อุปาทายรูป ๒๔

สมุฏฐาน ๔ — กรรม ๑๘ | จิต ๑๕ | อาหาร ๑๒ | อุตุ ๑๓

อวินิพโภครูป ๘

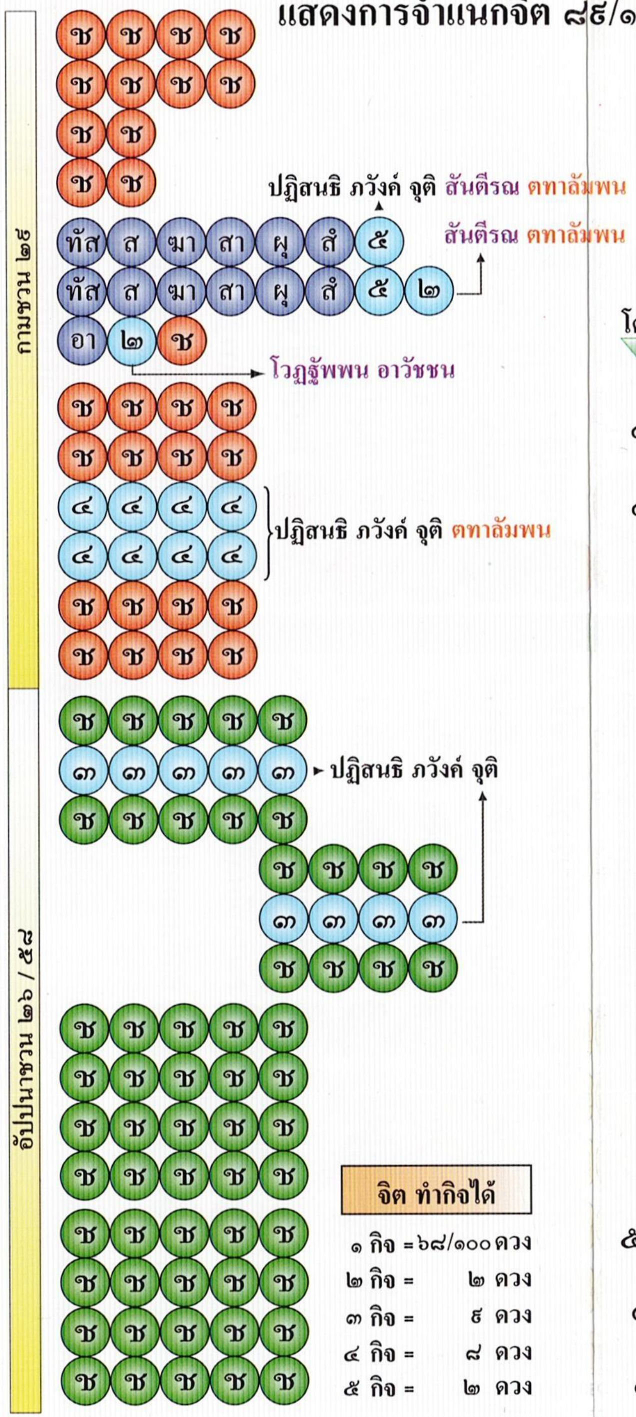
นิพพาน

- โดย สภาวลักษณะ ๑ — สันติ
- โดย ปริยายแห่งเหตุ ๒ — สอุปาทิ | อนุปาทิ
- โดย อาการเข้าถึง ๓ — สุญญต | อนิมิตต | อัปปณิหิต

มูลนิธิพระอภิธรรมวัดศรีสุดาราม
โทร.๐-๒๔๘๖-๐๐๘๗

กิจสังคหะ

แสดงการจำแนกจิต ๘๙/๑๒๑ โดยกิจ ๑๔

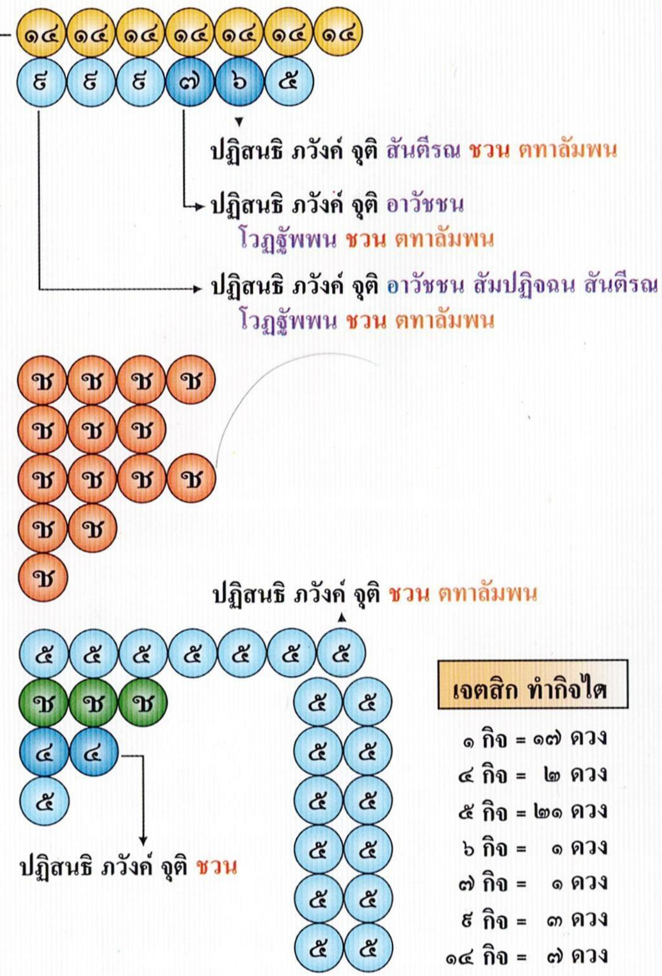

จิต ทำกิจได้

- ๑ กิจ = ๖๘/๑๐๐ ดวง
- ๒ กิจ = ๒ ดวง
- ๓ กิจ = ๙ ดวง
- ๔ กิจ = ๘ ดวง
- ๕ กิจ = ๒ ดวง

โดยจิต	กิจ ๑๔ ทำหน้าที่			โดยเจตสิก
๑๙	สืบต่อภพใหม่	ปฏิ	ปฏิสนธิกิจ	๓๕
๑๙	รักษาองค์แห่งภพ	ภ	ภวังคกิจ	๓๕
๒	พิจารณาอารมณ์ที่เกิดใหม่	อา	อาวัชชนกิจ	๑๑
๒	เห็น	ทัส	ทัสสนกิจ	๗
๒	ได้ยิน	ส	สวนกิจ	๗
๒	ได้กลิ่น	ฆา	ฆายนกิจ	๗
๒	รู้รส	สา	สายนกิจ	๗
๒	รู้สัมผัส	ผุ	ผุสนกิจ	๗
๒	รับปัญจารมณ์	สํ	สัมปฏิจฉนกิจ	๑๐
๓	ไต่สวนปัญจารมณ์	ณ	สันตีรณกิจ	๑๑
๑	ตัดสินปัญจารมณ์	วุ	โวฏฐัพพนกิจ	๑๑
๕๕ (๒๙+๒๖)	เสพอารมณ์	ช	ชวนกิจ	๕๒
๑๑	รับอารมณ์ที่เหลือจากชวน	ต	ตทาลัมพนกิจ	๓๓
๑๙	ดับสิ้นไปจากภพ	จุ	จุติกิจ	๓๕

แสดงการจำแนกเจตสิก ๕๒ โดยกิจ ๑๔

เจตสิก ทำกิจได

- ๑ กิจ = ๑๗ ดวง
- ๔ กิจ = ๒ ดวง
- ๕ กิจ = ๒๑ ดวง
- ๖ กิจ = ๑ ดวง
- ๗ กิจ = ๑ ดวง
- ๙ กิจ = ๓ ดวง
- ๑๔ กิจ = ๗ ดวง

BODHI BOOKS
ยุวพุทธฯ

๘๐ ปี อายุวัฒนมงคล อาจารย์นิศา เชนะกุล

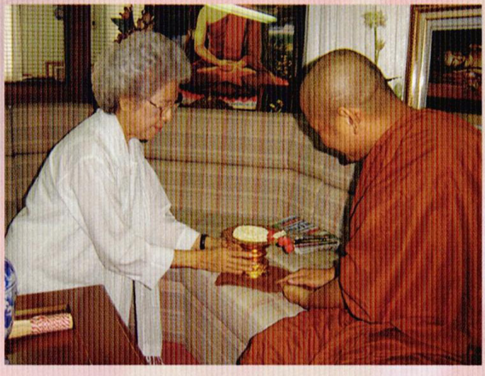
อาสีติกา

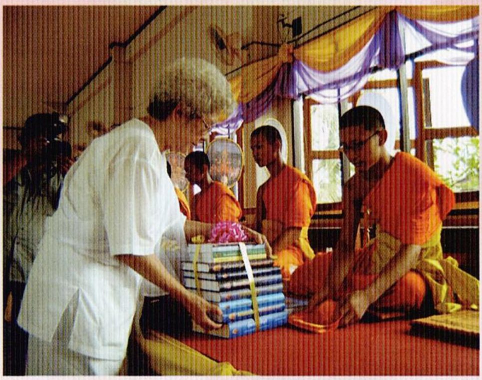
อาจารย์นิศา เชนะกุล

เป็นอุบาสิกา แนวหน้า ที่ยอดเยี่ยม
เป็นอุบาสิกา ที่เปี่ยม จิตผ่องใส
เป็นอุบาสิกา ตัวอย่าง ของเมืองไทย
เป็นอุบาสิกา ที่ยิ่งใหญ่ ในยุคนี้

ดั่งเพ็ญโสมส่องหล้า จากสวรรค์
รู้ยิ่งธรรมอนันต์ ลึกซึ้ง
จัดเผื่อแผ่เสกสรรค์ ให้ทั่ว ถึงนา
แม้รับทุกข์กายตรึง จิตแผ้วนิพพานเทอญ

พจนา ประกาศเวชกิจ

ประพันธ์

ร่วมงานพระราชทานเพลิง สรีระ คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย
เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๕

แม้จะรู้ชัดตามวิสุทธิมรรคว่า

“นามและรูปเท่านั้น มีอยู่ในโลกนี้ โดยปรมัตถสัจจะ
ก็แลในนามและรูปนั้น สัตว์และคนไม่มีเลย
นามรูปนี้เป็นของว่างเปล่า อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น”

แต่สำหรับลูกศิษย์ทั้งมวล ต่างจดจำนามและรูป ของสุภาพสตรีผู้งดงามด้วยกิริยา วาจา และคุณค่าของผู้ที่เข้าใจแก่นแท้พระพุทธศาสนา สุภาพสตรีท่านนั้น มีนามว่า “อาจารย์นิศา เชนะกุล”

ลูกโยคีทุกคนผู้ผ่านหลักสูตรพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุขจากยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ทุกครั้ง มีความตื่นเต้น ตื่นตัว อย่างมากในการบรรยาย “โครงสร้างพระสัทธรรม” ในครั้งที่อาจารย์นิศา เป็นผู้บรรยายด้วยตนเอง ลูกโยคีถูกฝึกฝนให้มีความเรียบร้อยในการฟังธรรมเสมือนหนึ่งอยู่เบื้องพระพักตร์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และตั้งใจฟังธรรม จนติดเป็นนิสัยของลูกโยคีหลายคนซึ่งถูกฝึกมาจากความมั่นคงเด็ดขาดในการแสดงธรรมของอาจารย์นิศา แม้ต่อมาเมื่ออาจารย์นิศา ไม่ได้มาบรรยายด้วยตนเอง วิดีทัศน์ของอาจารย์ ก็ยังคงส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจธรรมของพระพุทธองค์ ไม่เสื่อมคลายหรือด้อยคุณภาพลงไป

สำหรับยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ตั้งแต่นายกสมาคม กรรมการบริหาร คณะวิทยากร และเจ้าหน้าที่ ยังคงจดจำความเพียบพร้อมด้วยจริยาวัตร ความมีศรัทธา การถึงพร้อมด้วยศีล พรั่งพร้อมด้วยเกียรติยศและโภคะของอาจารย์ได้อยู่เสมอ อาจารย์นิศาจึงเป็นที่บูชาเคารพนับถือของพวกเราชาวยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ทุกผู้ทุกนาม จากอดีตสู่ปัจจุบัน ไม่มีเสื่อมคลาย

การจัดงานทำบุญ “๘๐ ปี อายุวัฒนมงคล อาจารย์นิศา เชนะกุล” เป็นการแสดงมุทิตาปูชนียาจารย์ท่านสำคัญของสมาคม ที่จัดขึ้นอย่างเรียบง่าย ณ ห้องกุสินครา เพื่อให้กลุ่มลูกศิษย์ได้มีโอกาสพบครูอาจารย์ผู้ประเสริฐ ได้รับธรรมะ ร่วมสาธยายคัมภีร์มหาปัฏฐาน รวมทั้งได้รับสิ่งดีๆ ที่ระลึกถึงอาจารย์นิศา เชนะกุล ก็คือ ธรรมบรรยาย ซึ่งรวบรวมไว้ใน **๙ ธรรมรสฯ** เพื่อเปิดฟังทบทวนได้เสมอๆ รวมถึงหนังสือ**อาสีติกา อาจารย์นิศา เชนะกุล** เล่มที่ทุกท่านถืออยู่นี้ ซึ่งรวบรวมโครงสร้างพระสัทธรรม ฉบับพกพา และธรรมบรรยาย “สติในพระพุทธศาสนา” เพื่อเกื้อกูลความเข้าใจปริยัติ เชื่อมต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของทุกท่าน ด้วยตั้งใจให้มหากุศลที่พวกเราทุกคนปฏิบัติเป็นการแสดงหลักฐานว่าเดินตามจริยาวัตรที่อาจารย์นิศาผู้เป็นที่รักของพวกเราได้เคยประพฤติปฏิบัติ ด้วยความนอบน้อมต่อพระบรมศาสดาอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งที่กำจัดภัยได้จริง

ขออาราธนาพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ ได้โปรดอภิบาล **อาสีติกา อาจารย์นิศา เชนะกุล** ให้พบสิ่งที่ท่านตั้งกุศลจิตอธิษฐานไว้ คือมีบุญได้พบพระพุทธศาสนาในทุกภพทุกชาติ ที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิด ได้ทำหน้าที่ของชาวพุทธอย่างถูกต้องแท้จริง ทั้งในการศึกษา ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ และแก้ต่างปรปวาทะ จนถึงที่สุดแห่งการได้ปัญญา เป็นสัมมาทิฐิ รู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง รวมทั้งรูปนามขันธ์ ๕ ไม่ต้องกลับมาเกิด มาแก่ มาเจ็บ มาตาย มาโสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ อีกต่อไป ถึงพร้อมด้วย มรรคผล นิพพาน ตามปรารถนาเทอญ

ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕

นิศา เชนะกุล อิติ วิทิตาย

ทินฺนธมฺมปณฺณากาโร

ธรรมบรรณาการมอบแด่อุบาสิกา

ผู้ปรากฏนามว่า นิศา เชนะกุล

๑. **นิ**นฺนา อจลสทฺธา ยา　　**สา**สเน สาธุสมฺมเต

เชนธีตาว สา โหติ　　**กุล**เสฏฺโฐปรกฺขินี.

อาจารย์นิศาเป็นผู้มีศรัทธาหนักแน่นมั่นคงในพระศาสนาอันบัณฑิตยกย่องว่าเป็นคำสอนที่ดี เป็นผู้เปรียบได้กับธิดาของพระชินเจ้าผู้รักษาวงศ์อันประเสริฐของชาวพุทธ

๒. สทฺธมฺมมามกา สตฺถุ-　　นวงฺคสฺส จิรฏฺฐิตึ

ปตฺถยนฺตี สทา ธมฺมํ　　จเร โมกฺขปรายณา.

ท่านเป็นผู้เคารพในพระสัทธรรม มุ่งหวังความตั้งมั่นแห่งนวังคสัตถุศาสน์ จึงหมั่นปฏิบัติธรรมอันมีสันติเป็นเบื้องหน้า

๓. ชินาคเมน สํยุตฺตา　　จินฺตา ตสฺสาหุ ธมฺมิกา

“มูลกํ ปริยตฺตึว　　สาสนสฺส มเหสิโน.

๔. ตพากปาพิยา ทพฺพํ　　ฐิตาย ปูริโตทโก

ปทุมาทิปุปฺผสญฺฉนฺโน　　สโร โหติ สุโสภโน.

๕. ตเถว ทพฺหํ โลกสฺมึ จิตาย ปริยตฺติยา
ปฏิปตฺติจรา สนฺตา ปฏิเวโธ จ โหนฺติ เว.”

ท่านเกิดความดำริเกี่ยวกับศาสนาของพระชินเจ้าอันกอปรด้วยธรรมว่า “ปริยัติธรรมเป็นมูลเหตุแห่งพระศาสนาของพระศาสดา เมื่อขอบสระดำรงมั่น สระน้ำย่อมมีน้ำเต็มเปี่ยม งดงามดารดาษด้วยดอกปทุมเป็นต้นฉันใด ครั้นปริยัติธรรมตั้งมั่นอยู่ใน โลก สัตบุรุษผู้พากเพียรเจริญปฏิบัติพร้อมทั้งปฏิเวธ ย่อมมี โดยแท้ ฉันนั้น”

๖. อิจฺเจวํ จินฺตยนฺตี สา ธมฺมานุคฺคหกามิกา
อภิธมฺมํ สยํ สิกฺขิ อญฺเญ สิกฺขาปยีปิ จ.

อาจารย์ได้ดำริดังนี้แล้วเป็นผู้มุ่งหวังอนุเคราะห์ธรรม ได้ศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมด้วยตนเอง และสอนผู้อื่นให้เข้าใจตาม

๗. นานาเทสจรา ธมฺมํ เทเสสิ สา หิตตฺถิกา
ปริยตฺติปฏิปตฺติ- ยุตฺตํ สุปฺปฏิปตฺติยา.

อาจารย์ผู้มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลได้จาริกไปแสดงธรรมที่ เกี่ยวกับปริยัติและปฏิบัติในสถานที่ต่างๆหลายแห่งเพื่อให้มหาชนได้ปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามธรรม

๘. “โครงสร้างของพระสัทธรรม” อิจฺเจตํ คนฺถํ รจยิ สาธุกํ
โย สุตฺตนฺตาภิธมฺมตฺถ - สงฺคโห โสตฺหิตาวโห.

ท่านได้แต่งหนังสือ โครงสร้างของพระสัทธรรมไว้เป็นอย่างดีซึ่งเป็นตำรารวบรวมเนื้อหาในพระสูตรและอภิธัมมัตถสังคหะไว้ อันนำประโยชน์มาให้แก่นักศึกษา

๙. “สัททาวิเสส”อิติ ญาตา เย คนฺถา สารสญฺญุตา
จชนฺตี สธนัง จญฺเญ นิโยเชสิ จ มุทฺทิตุ.

ท่านได้บริจาคทรัพย์ของตนจัดพิมพ์คัมภีร์สัททาวิเสส และได้ชักชวนผู้อื่นให้ได้ร่วมบุญอีกด้วย

๑๐. อญฺเญ สารตฺถสํยุตฺตา   เย คนฺถา มติวฑฺฒนา

เตปิ มุทฺทาปิตา ตาย   สาสนตฺถํ มเหสิโน.

แม้คัมภีร์อื่นที่เพิ่มพูนปัญญาอันกอปรด้วยสารัตถประโยชน์ ท่านก็ชักชวนให้จัดพิมพ์เพื่อเผยแผ่คำสอนของพระศาสดา

๑๑. คุณแม่สิริ กรินชัยติ   รฏฺฐมฺหิ วิสฺสุตา จ ยา

สตา สนฺตา จ สนฺตาย   ธมฺมฏฺฐา ธมฺมเทสิกา.

๑๒. ตายาสิ สิสฺสภูตายํ   โอวาทปฏิคฺคาหินี

สมฺฏฺฐาปิตฏฺฐาเน จะ   สทฺธมฺมเทสิกา อหุ.

อุบาสิกาผู้มีชื่อเสียงประจักษ์ในประเทศว่าคุณแม่สิริ กรินชัย เป็นผู้เจริญสติ ตั้งอยู่ในธรรม มีความประพฤติสงบ และแสดงธรรมเพื่อความประพฤติอันสงบ อาจารย์นิศาเป็นศิษย์รับคำแนะนำของคุณแม่สิริ กรินชัย และเป็นวิทยากรบรรยายธรรมในหลักสูตรที่คุณแม่จัดขึ้นอีกด้วย

๑๓. ธมฺมเภรึ จราเปสิ   เอวายํ หิตกามิกา

สปรตฺถกรา กาลํ   เขเปสิ ชินวณฺณิตํ.

อาจารย์ผู้ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลได้ตีกลองธรรมเภรีไว้แล้วอย่างนี้ ท่านผู้บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นได้ยังกาลเวลาให้ล่วงพ้นไปตามคำสอนที่พระชินเจ้าทรงสรรเสริญไว้

๑๔. วตฺถุตฺตยสฺส เตเชน   อาสีติกมฺหิ หายเน

ทีฆายุ สุขินี โสมฺม-   จิตฺตา ภวตุ สพฺพทา.

ด้วยอานุภาพของพระรัตนตรัย ขอให้อาจารย์นิศา เชนะกุล จงปราศจากโรค มีอายุยืน มีความสุข เบิกบานใจเป็นนิตย์ ในปีที่มีอายุครบ ๘๐ ปีเทอญ

พระคันธสาราภิวงศ์

ประพันธ์

อาสีติกา
อาจารย์นิศา เชนะกุล

อาจารย์นิศา เชนะกุล เกิดเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นบุตรีคุณอรุณ เชนะกุล กับศาสตราจารย์พระเจริญวิศวกรรม คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรมาจารย์ผู้วางรากฐานการศึกษาวิชาโยธาของไทย โดย คุณพระเจริญฯ ดำรงตำแหน่งคณบดีที่ยาวนานที่สุดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นเวลาถึง ๓๒ ปี

อาจารย์นิศา เชนะกุล เข้าเรียน ที่ โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย ตั้งแต่ชั้นอนุบาล จบการศึกษาอักษรศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับทุนไปศึกษาที่ Bradford College ในกรุงลอนดอน เริ่มทำงานที่กองสัมพันธ์ต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ จากนั้นย้ายมาเป็นที่ปรึกษาฝ่ายต่างประเทศ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จนเกษียณอายุราชการ

กิจกรรมด้านสังคม

อาจารย์นิศา เป็นสมาชิกตลอดชีพของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ และเป็นกรรมการสมาคมเป็นเวลาร่วม ๑๒ ปี รวมทั้งเป็นเลขาธิการกิตติมศักดิ์และบรรณาธิการวารสารสมาคม ชื่อ The Journal of Siam Society

ท่านเป็นกรรมการที่ปรึกษาและสมาชิกตลอดชีพของยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

การศึกษาธรรม

ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ อาจารย์นิศาได้เริ่มเข้านมัสการและฟังธรรมะแนวของพระอาจารย์มั่น กับครูบาอาจารย์ต่างๆ ที่วัดป่าในภาคอีสาน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ท่านได้ฟังธรรมะจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชเป็นครั้งแรก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปในงานศพ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ณ วัดป่าอุดมสมพร ในจังหวัดสกลนคร และต่อมาได้ติดตามฟังรายการจิตตภาวนาของสมเด็จพระสังฆราช ที่วัดบวรนิเวศทุกวันพระและหลังวันพระเป็นประจำเสมอมา

ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านเริ่มศึกษาพระอภิธรรม โดยเฉพาะอภิธัมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท และพระอภิธรรม ๗ พระคัมภีร์ ซึ่งทางปริยัติถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ปัจจุบันพิมพ์รวม ๑๒ เล่ม จากจำนวนทั้งหมด ๔๕ เล่ม ของพระไตรปิฎกชุดสมบูรณ์ ซึ่งตามหลักสูตรประชาชน จะใช้เวลาศึกษาประมาณ ๕-๗ ปีครึ่ง ขึ้นกับสำนักศึกษาแต่ละแห่ง อาจารย์นิศาศึกษาจนจบ ทั้งที่วัดบวรนิเวศ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ที่วัดสระเกศ และที่วัดพระเชตุพน ท่านได้ศึกษาธรรมะด้วยความอุตสาหะไม่ย่อท้อมาโดยตลอดจนถึงทุกวันนี้

ปัจจุบันกำลังศึกษาคัมภีร์ต่างๆ ที่วัดบูรณศิริมาตยาราม ริมคลองหลอด และไวยากรณ์บาลีใหญ่กับอาจารย์พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล ในโครงการเตปิฏกสุเตสีบัณฑิต วัดพิชยญาติการามวรวิหาร เขตคลองสาน กรุงเทพฯ

ประสบการณ์การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ท่านเริ่มปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานกับคุณแม่สิริ กรินชัย หลักสูตร ๗ คืน ๘ วัน เป็นครั้งแรกและได้ปฏิบัติติดต่อกันมาอีกหลายครั้ง ต่อมาคุณแม่สิริ ได้มอบให้เป็น ผู้บรรยายธรรมะเรื่อง **โครงสร้างของพระสัทธรรม** กับผู้เข้าปฏิบัติธรรมในวันที่ ๗ ของการปฏิบัติ ในระยะแรกๆ ท่านได้ร่วมปฏิบัติด้วยทุกครั้งก่อนการบรรยาย และได้จัดทำหนังสือคู่มือโครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบการบรรยายด้วย

ต่อมาท่านได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหลายแห่ง รวมทั้งในประเทศพม่า นอกจากการบรรยายธรรมะเป็นประจำในหลักสูตรคุณแม่สิริแล้ว ยังได้เคยบรรยาย ณ สถาบันราชภัฏเชียงราย มหาวิทยาลัยขอนแก่น หลักสูตรอบรมพระวิปัสสนา วัดสุวรรณประสิทธิ์ กรุงเทพฯ วัดไทยที่ลอสแองเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา วัดไทยที่บริสเบน ประเทศออสเตรเลีย บรรยายให้กับกลุ่มเจียดเวลาหาสุข และจัดธรรมบรรยายในหลายสถานที่

ปี พ.ศ.๒๕๓๘ จนถึงปัจจุบัน เป็นเจ้าภาพและผู้จัดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรพิเศษ โดยมีอาจารย์พระครูปลัดประจาก สิริวัณโณ เป็นพระวิปัสสนาจารย์

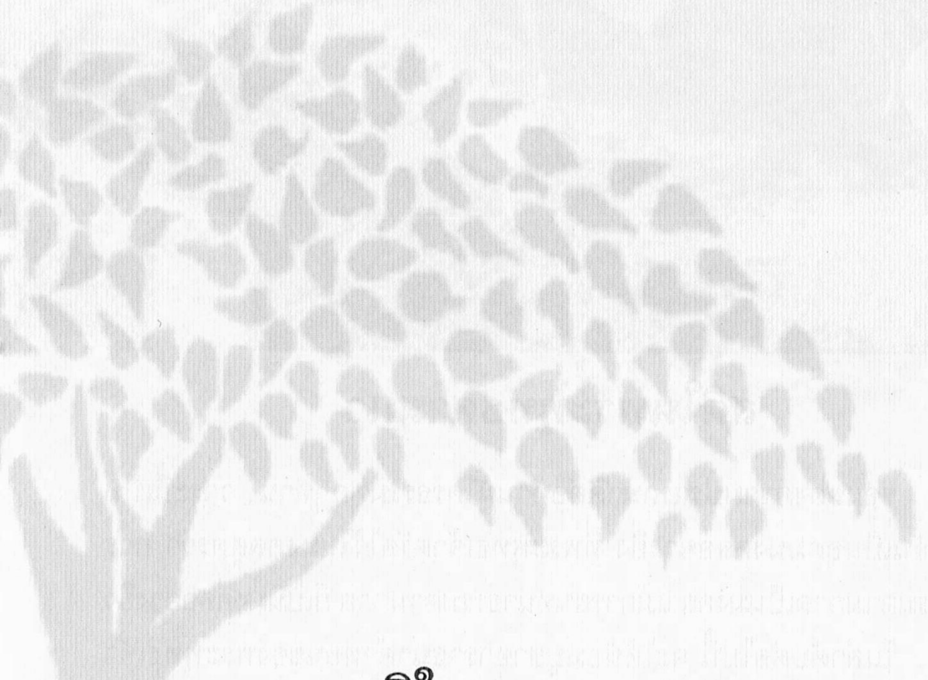
เกียรติประวัติ

ปี พ.ศ.๒๕๔๓ ได้รับเข็มเกียรติคุณ จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษา-พุทธโฆส ณ หอประชุมพุทธมณฑล นครปฐม

ปี พ.ศ.๒๕๔๙ ได้รับ “เสมาธรรมจักร”จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในวันงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเนื่องในวันวิสาขบูชา ณ ปริมณฑลพิธีท้องสนามหลวง กรุงเทพฯ

ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับ “เสาอโศก” จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในฐานะผู้ทรงคุณประโยชน์ต่อยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรม-ราชูปถัมภ์

สติในพระพุทธศาสนา

สติในพระพุทธศาสนา

ขอแสดงความปรารถนาดีต่อท่านผู้ใคร่ธรรมทุกๆท่าน วาระนี้เป็นวาระอันเป็นอุดมมงคลอย่างยิ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า การฟังธรรมตามกาลเป็นมงคล แม้การสนทนาธรรมตามกาล ก็เป็นมงคลอย่างยิ่ง

ในลำดับต่อไปนี้ จะได้น้อมบูชาอาราธนาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสงเคราะห์ลงในเรื่อง สติในพระพุทธศาสนา ตามวาสนาบารมี ภูมิปัญญาของผู้บรรยาย ซึ่งมีอยู่น้อยนิด ฉะนั้นหากคำพูดใดที่ผิดไปพลาดไป ขอปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้รู้โปรดให้อภัยด้วย

ความยิ่งใหญ่ของคำว่า "สติ" ในพระพุทธศาสนา

คำว่า สติ นั้นเป็นคำที่ยิ่งใหญ่ ยิ่งใหญ่อย่างยิ่ง ในพจนานุกรมของพระพุทธศาสนา ใหญ่เท่าไหน ก็ใหญ่เท่ากับรอยเท้าช้าง ดังที่พระบรมศาสดาได้ทรงอุปมาไว้ในพระสุตตันตปิฎก ว่า บรรดาธรรมะทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ที่ตรัสไว้ชอบแล้วเป็นสวากขาตธรรม รวมอยู่ในพระไตรปิฎก

อาจารย์นิศา เชนะกุล บรรยายในรายการ "สนทนาธรรมนำสุข" ณ บ้านท่านผู้หญิง ม.ล. มณีรัตน์ บุนนาค ศาลาเทวานุกูล สวนจิตรลดา วันเสาร์ที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๑

นั้น จริงๆแล้ว **เปรียบเสมือนรอยเท้าสัตว์ในป่าทั้งหมด รวมลงในรอยเท้าช้างฉันใด ธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ที่ตรัสไว้เป็นสวากขาตธรรม คือ ตรัสไว้ชอบแล้ว รวมลงไปในคำว่า "สติ" คำเดียว**

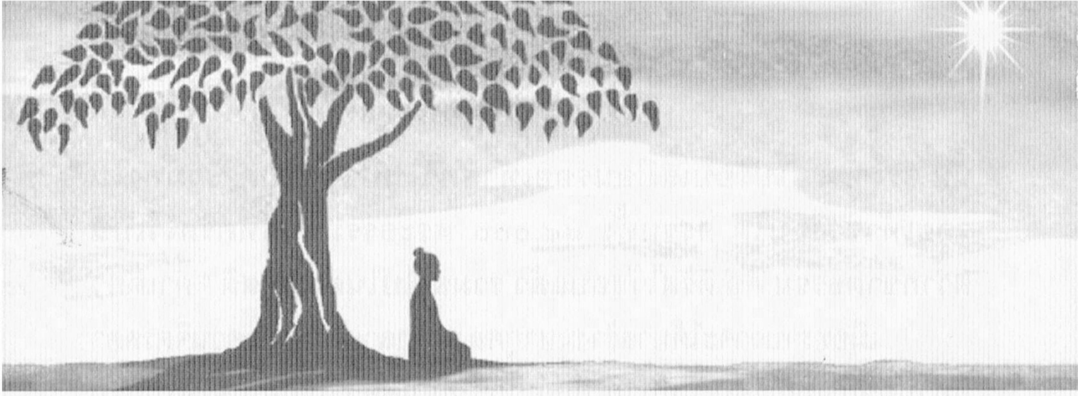
เมื่อทราบว่าจะได้มาสร้างมหากุศล ณ ศาลาเทวานุกูล สวนจิตรลดา ที่ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุนนาค ก็เลยนึกสนุก แต่ความสนุกนี้ต้องรบกวนครูบาอาจารย์คือ พระครูธรรมธรสุมนต์ นนฺทิโก ให้ท่านช่วยค้นหาว่า ในพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่มนั้น ฉบับภาษาบาลี ซึ่งเป็นต้นฉบับจริงๆ ไม่ใช่ฉบับแปล มีคำว่า "สติ" ปรากฏกี่ครั้ง สรุปว่ามี ๑,๔๕๙ ครั้ง แต่ในฉบับแปลภาษาไทยมีมากกว่านี้

◎ สติในทางโลกและในทางธรรม คืออะไร?

ในทางธรรม สติคือนามธรรม ที่เรียกว่า เจตสิกธรรม

ในทางโลกๆของเรา เราก็ใช้คำว่า "สติ" แต่มักพูดในทางลบ เวลาเราใช้คำว่า "สติ" ในทางบวก จะเป็นในทางธรรมมากกว่า ในชีวิตประจำวันเราใช้คำว่า"สติ"ไปในทางลบ ตัวอย่างเช่น เราจะพูดว่า "ขาดสติ" ซึ่งหมายความว่า "เผลอ" อีกคำหนึ่งที่เราใช้ คือคำว่า "เสียสติ" อันนี้ บ้าไปเลย หรือ "สิ้นสติ" หมายถึงสลบ นี่เป็นในทางโลก เรามักใช้คำพวกนี้ แต่ว่าในทางธรรม สติเป็นรอยเท้าช้าง รวมธรรมะทั้งหมดไว้ในคำนี้คำเดียว ถ้าไม่มีคำว่า "สติ" ธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จะไม่มีที่รองรับ จึงมีความยิ่งใหญ่มาก

สติในทางธรรมคืออะไร **สติเป็นนามธรรม** หมายความว่า **จับต้องไม่ได้ ไม่มีรูปร่างกาย เห็นไม่ได้ด้วยตาเนื้อ** เป็นนามธรรม นามธรรมนี้ภาษาพระท่าน**เรียกว่า เจตสิกธรรม** คือเป็นธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน แต่มีอยู่ มาผสมปรุงแต่งจิต

◎ พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมเป็น ๒ ระดับ คือ บุคคลาธิษฐานและ ธรรมาธิษฐาน

ก่อนที่จะเข้าสู่สติ ในความหมายของนามธรรม และเจตสิกธรรม ซึ่งเป็นความหมายที่แท้จริงตามที่พระบรมศาสดาได้ทรงสอนไว้ ใคร่ขอซักซ้อมความเข้าใจกับท่านผู้ฟังทั้งหมดว่า**ธรรมที่พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้เป็นสวากขาตธรรม**นั้น เวลาที่ท่านตรัสสอนนั้น ทรงสอนไว้เป็น **๒ ระดับ คือ ระดับบุคคลาธิษฐาน กับ ระดับธรรมาธิษฐาน**

ตามหนังสือโครงสร้างฯ หน้า ๙ ธรรมะของพระพุทธเจ้าเวลาตรัสแสดงเป็น บุคคลาธิษฐาน หมายความว่า มีผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาทูลถามข้ออรรถข้อธรรม พระพุทธองค์ทรงแสดงตรัสตอบแก้ปัญหาข้อสงสัยตามคำถามนั้นๆ คำสอนเหล่านี้จะปรากฏในพระไตรปิฎกในหมวดที่เรียกว่า พระสูตร เป็นการสอนเฉพาะบุคคล เป็นธรรมะสำหรับปัจเจกบุคคล แต่มีธรรมะเหมือนกันที่ไม่ได้ตรัสสอนกับใครคนหนึ่งคนใดโดยเฉพาะ แต่เอาตัวสภาวธรรมทั้งหมดที่ทรงตรัสรู้มาสอน คำสอนเหล่านี้รวมอยู่ในพระไตรปิฎกหมวดที่เรียกว่าอภิธรรมปิฎก และเมื่อไม่ได้ตรัสตอบแก้ไขปัญหาข้อข้องใจผู้ใดผู้หนึ่ง ธรรมะในกลุ่มจึงเรียกว่า ธรรมาธิษฐาน เอาหลักธรรมหรือสภาวะธรรมเป็นที่ตั้ง ไม่ได้ปรารภบุคคลที่ทูลถามข้ออรรถ ข้อธรรมนั้นเป็นที่ตั้ง บุคคลาธิษฐานจึงเป็นเนื้อหาสาระในพระสูตร ส่วนธรรมาธิษฐานปรากฏอยู่ในพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ที่พิมพ์ออกมาได้ ๑๒ เล่ม ส่วนพระสูตร

นั้นเป็นบุคคลาธิษฐานพิมพ์ออกมาได้ ๒๕ เล่ม และพระวินัยมี ๘ เล่ม รวมเป็น ๔๕ เล่ม นี่ก็เป็นธรรมะ ๒ ระดับที่พระองค์ทรงนำเสนอหรือตรัสสอน ซึ่งใช้เวลาถึง ๔๕ ปี

◎ สวากขาตธรรมที่ตรัสสอนล้วนเป็นสัจจะ มี ๒ ประเภท คือ สมมุติสัจจะ และ ปรมัตถสัจจะ

ธรรมะทั้งหมดไม่ว่าตรัสสอนเป็นบุคคลาธิษฐานหรือธรรมาธิษฐาน ล้วนแล้วแต่เป็นสัจจะทั้งสิ้น แต่สัจจะนี้**ทรงตรัสสอนเป็น ๒ แบบ คือ สมมุติสัจจะ กับ ปรมัตถสัจจะ** สมมุติสัจจะภาษาอังกฤษเรียกว่า Conventional Truth สมมุติว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล มีอัตตาตัวตน เรา เขา และในระดับสมมุตินี่ พระพุทธองค์ จึงตรัสสอนว่า **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ.** ตนเองนั่นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน

แต่มีสัจจะในอีกระดับหนึ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสัจจะ ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน เราเขา ทรงแสดงสภาวธรรมล้วนๆ ไม่ใช่ตามสมมุติ สมมุตินั้นมีพ่อแม่ สามี ภรรยา มีเพชรซาอุฯ อย่าไปลักขโมย อย่าไปเบียดเบียน อย่าไปเล่นชู้สู่สาว แต่ในระดับ **ปรมัตถสัจจะ** ปรมะ แปลว่า "ยิ่ง" อรรถะ แปลว่า "เนื้อหาสาระ" สัจจะที่มีเนื้อหาสาระที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ ไม่บิดพลิ้วแปรผัน ทั้งนี้ทั้งนั้น เพราะว่าเป็นตัวสภาวธรรมล้วนๆ ในระดับนี้ ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน เราเขา แล้วมีอะไรในโลกนี้

> *ธรรมะ*
> *๓ ประการ*
> *ที่มีอยู่ในโลก*
> *เรียกว่าโลกิยธรรม*
> *ได้แก่*
> *รูปปรมัตถ์*
> *จิตปรมัตถ์*
> *และ*
> *เจตสิกปรมัตถ์*
> *อีก ๑ ประการ*
> *อยู่นอกโลก*

มีปรมัตถสัจจะ ๔ ประการ ที่อยู่ในโลกนี้มีธรรมะอยู่ ๓ ประการ นอกโลกมีอยู่อีก ๑

๓ ประการที่มีอยู่ในโลก **เรียกว่า "โลกิยธรรม"** ธรรมที่ข้องอยู่ในโลก อีก ๑ ประการที่อยู่นอกโลก **เรียกว่า "โลกุตตรธรรม" คือเหนือโลก ได้แก่ พระนิพพาน** เป็นอารมณ์ซึ่งอยู่นอกโลก เหนือโลก

สัจจะ ๓ ประการในโลก ได้แก่ รูปปรมัตถ์เป็นรูปธรรม จิตปรมัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์เป็นนามธรรม

รูปปรมัตถ์ที่เป็นรูปธรรมนี้รู้ไม่ได้ เป็นธรรมชาติที่มีอยู่บนตัวเรา แล้วเราสมมุติเป็น ขน ผม เล็บ ฟัน หนัง เรายึดติดว่าเป็นอัตตาตัวตนของเรา แล้วเราก็ปรุงแต่งตั้งแต่ปลายผมถึงปลายเท้า "ผมสลวยสวยขำดำเป็นเงา ให้ชื่อเจ้าว่า พิมพิลาไลย" นี่เป็นเรื่องของสมมุติทั้งนั้น แต่โดยสภาวะนั้นเป็นรูปธรรม รู้ไม่ได้ จับต้องได้ เห็นได้ด้วยตาเนื้อ

ส่วนนามธรรมนั้นมีอีก ๒ ชนิด ชนิดหนึ่ง เรียกว่า จิต จิตนั้นเป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง **"อสรีรํ"** ไม่มีสรีระร่างกาย **"คุหาสยํ"** อยู่ในถ้ำ คือหทยวัตถุ **"ทุรงฺคมํ"** ท่องเที่ยวไปในที่ไกลมาก เรานั่งอยู่ที่นี่ เราสามารถไปกราบพระแก้วมรกตทางใจได้ ทั้งๆที่เราอยู่ที่ศาลาเทวานุกูล เป็นต้น จิตนี้รู้อารมณ์ **"เอกจรํ"** ท่องเที่ยวไปคนเดียว คือ จิตรู้ทีละหนึ่ง แต่จิตนี้สักแต่ว่ารู้ รู้เท่านั้น แต่ว่าเมื่อรู้แล้ว กลายเป็นจิตของคนใจบาปหยาบช้า กลายเป็นจิตโกรธ จิตโลภ จิตหลง จิตทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จิตทำฌาน อรูปฌาน กระทั่งจิตปฏิบัติเจริญมรรคเจริญผล จนได้นิพพาน ก็เพราะมีธรรมชาติอีกชนิดหนึ่งมาผสมปรุงแต่งจิต ได้แก่ เจตสิกนี่เอง

◎ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวในโลกที่สอนระดับปรมัตถ์ คือ ระดับสภาวธรรม

ปรมัตถสัจจะที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกให้เราฟังนี้ ไม่มีปรัชญาเมธีคนไหนในโลกที่จะมาจำแนกธรรมให้เราฟังว่า บนตัวเราเป็นต้น ประกอบ

โดยสภาวะแล้วสักแต่ว่ามีรูปกับมีนามประชุมกันอยู่ ตามเหตุตามปัจจัย เหตุปัจจัยพร้อม ธรรมเหล่านี้ก็ตั้งขึ้น เหตุปัจจัยหมด ธรรมเหล่านี้ก็ดับลง

เพราะฉะนั้นเวลาเราสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า "**อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา**" **ภควา** แปลว่า พระผู้ทรงจำแนกธรรม มาจำแนกให้เรารู้ว่า บนพื้นที่กว้างศอก ยาววา หนาคืบ ที่มีใจครอง มันเป็นรูปธรรมกับนามธรรม ประชุมกันอยู่

ที่ต้องพูดถึงเรื่องราวของบุคคลาธิษฐานกับธรรมาธิษฐาน หรือสัจจะ ๒ ประเภท คือ สมมุติสัจจะ กับปรมัตถสัจจะ ก็เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้เห็นถึงบทบาทของสติ ในธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ก่อนที่จะลงไปสู่รายละเอียดของธรรมชาติที่มาผสมปรุงแต่งจิต ที่เรียกว่าเจตสิก ซึ่ง "สติ" เป็นหนึ่งในเจตสิกนี้ ขอย้ำอีกครั้งว่า ปรมัตถสัจจะนั้นเป็นสัจจะในระดับสภาวะ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Absolute Truth คือ เป็นความจริงที่ไม่บิดพลิ้วแปรผัน ยกตัวอย่างเช่น ความโกรธมีลักษณะเผารนให้เร่าร้อน สภาวะอันนี้ เกิดขึ้นกับใคร ไม่ว่าพระราชามหากษัตริย์ เศรษฐี คหบดี หรือยาจกเข็ญใจ หรือแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน เมื่อสภาวะนี้คือโทสะซึ่งมีลักษณะเผารนเร่าร้อน ความเร่าร้อนเผารนก็จะเผาจิตใจของคนนั้น ไม่บิดพลิ้วแปรผัน ไม่เลือกกาลเวลาสถานที่ จึงเรียกว่า ปรมัตถสัจจะ - Absolute Truth ในระดับนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสสอนว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ อีกต่อไป กลับสอนตรงกันข้ามเลย คือสอนว่า "**สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ**" ธรรมะทั้งหลายเป็นอนัตตา ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน เราเขา แล้วมีอะไร ต้องกลับไปที่จิต เจตสิกซึ่งเป็นนามธรรม แล้วก็รูป ซึ่งเป็นรูปธรรม และนอกโลกก็มีพระนิพพาน เท่านั้นเอง

เพื่อสนับสนุนและสร้างความเข้าใจของท่านทั้งหลายซึ่งอาจไม่คุ้นเคย ปรมัตถธรรมหรืออภิธรรม และธรรมะที่เป็นธรรมาธิษฐาน ซึ่งจริงๆ แล้วเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ธรรมะหรือคำสอนของลัทธินิกายอื่นใด

ในโลกทุกศาสนาจะสอนในระดับสมมุติ รวมทั้ง พุทธศาสนาด้วย แต่ไม่มีศาสนาอื่นใดในโลกที่สอนถึงระดับปรมัตถ์ ระดับสภาวะ ขอเล่านิทานเรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้บรรยายได้อ่านพบในหนังสือซึ่งเขียนโดย MR.WINSTON L. KING ชาวสหรัฐอเมริกา สนใจในพุทธศาสนามาก เดินทางมาศึกษาปฏิบัติที่ประเทศพม่า แล้วกลับไปเขียนหนังสือเรื่อง “A THOUSAND LIVES AWAY” ในบทแรก ย่อหน้าแรก ท่านผู้นี้ก็ได้จับหัวใจของพระพุทธศาสนาให้เห็นว่าแตกต่างจากศาสนาอื่นโดยสิ้นเชิง

ท่านได้ยกอุทาหรณ์เป็นนิทานเรื่องหนึ่งมาเล่าว่า กาลครั้งหนึ่งในประเทศจีน ซึ่งยังไม่เป็นคอมมิวนิสต์ ได้มีบาทหลวง หมอสอนศาสนาคริสต์ไปเผยแผ่ศาสนาในประเทศจีน เช้าวันหนึ่ง บาทหลวงได้เดินผ่านวัดพุทธเห็นหลวงจีนกำลังสวดมนต์อยู่หน้าพระพุทธรูป บาทหลวงก็คิดตามประสาชาวคริสต์ ว่า เวลาเขาสวดมนต์ก็จะอ้อนวอนขอพรจากพระเจ้า เลยเข้าไปในวัด แล้วไปถามหลวงจีนซึ่งกำลังสวดมนต์อยู่หน้าพระพุทธรูปว่า “To whom are you praying ?” “ท่านสวดมนต์อ้อนวอนใคร” หลวงจีนตอบว่า “No one.” “ไม่ได้อ้อนวอนใคร” บาทหลวงถามใหม่ว่า “Then what are you praying for ?” “งั้นสวดมนต์ไปทำไมล่ะ ขออะไร” หลวงจีนตอบว่า “Nothing.” “ไม่ได้ขออะไร” บาทหลวงงงมาก ไม่ทราบว่าหลวงจีนจะมาไม้ไหน อ้อนวอนใครก็ไม่ได้อ้อนวอนใคร “No one” ขอพรอะไรก็ไม่ได้ขอ “Nothing.” ขณะที่บาทหลวงกำลังงงอยู่นั้น หลวงจีนก็เกทับ โดยบอกว่า “Actually there is no one praying.” “จริงๆ แล้วไม่มีใครสวดมนต์” นี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา และเมื่อเราจะหยั่งลงถึงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงแล้ว ต้องเข้าถึงในระดับสภาวะ ระดับปรมัตถสัจจะ ก็เมื่อ “ไม่มีใครสวดมนต์” อยู่หน้าพระพุทธรูป หลวงจีนหมายถึง ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีหลวงจีน มีแต่รูปกับนาม เสียงเปล่งออกมาเป็นรูป เปล่งออกมาได้

เป็นเสียง ก็เพราะว่า จิตนั้นสั่ง เสียงนั้นตามภาษาปรมัตถธรรม ท่านเรียกว่า เป็น จิตตชรูป รูปที่เกิดจากจิตสั่ง เป็นต้น

ขอขยายความให้ท่านได้ทราบเรื่องของสภาวธรรมในระดับปรมัตถสัจจะ คือ รูป เกิดได้จาก ๔ สมุฏฐาน อย่างเสียงเกิดจากจิต มีจิตเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า **จิตตชรูป** รูปผู้หญิง ผู้ชาย อิตถีภาวะรูป กับปุริสภาวะรูป เป็นรูปที่เกิดจากกรรม ภาษาอภิธรรม เรียกว่า **กรรมชรูป** มีอีกรูปหนึ่งเกิดจากอุตุ เวลาที่อากาศเปลี่ยน เราเป็นหวัด น้ำมูกไหล รูปนั้นแหละเป็น **อุตุชรูป** รูปสุดท้าย รูปที่เกิดจากอาหาร ตอนเด็กๆ เราตัวเล็กนิดเดียว เรารับประทานมาหลายปีเข้า เราก็เติบโต นั่นคือ **อาหารชรูป** ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนเอาไว้

เมื่อมาถึงในระดับนี้ คงได้เรียนชี้แจงให้ท่านทั้งหลาย พอเข้าใจว่าในลำดับต่อไป ถ้าจะพิจารณาคำว่า "สติ" ในทางธรรมอย่างลึกซึ้ง และคู่ควรกับคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้เทวดาซึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิ ที่อารักขาพระศาสนาไว้ ที่รักษาแผ่นดินธรรม แผ่นดินทองนี้ไว้ แม้เมื่อได้รับได้ฟังด้วยญาณวิถีใดก็ตาม จะต้องอนุโมทนา เพราะว่า ถ้าเราจะนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาปรารภ มาพิจารณา ก็น่าจะเป็นเราผู้มีบุญที่จะปรารภในระดับสภาวะ

๑ เจตสิก คือ ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมซึ่งมาผสมปรุงแต่งจิต มี ๕๒ ชนิด

- **อกุศลเจตสิก ๑๔ ชนิด**
- **อัญญสมานเจตสิก ๑๓ ชนิด**
  - **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง**
  - **ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง**
- **โสภณเจตสิก ๒๕ ดวง**

ในลำดับต่อไป ขอให้ดูเอกสารซึ่งแสดงจิตกับเจตสิกทั้งหมด อันเป็นธรรมชาติ อันเป็นนามธรรม เจตสิกเป็นเครื่องผสมปรุงแต่งจิต ซึ่งทั้งหมดมี ๕๒ ชนิด ตามที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ชอบแล้ว ขอเริ่มด้วย **อกุศลเจตสิก** มีทั้งหมด ๑๔ ชนิด เป็นอกุศลกลุ่มของโมหะ ความมืดบอด ไม่รู้ จะมาเป็นชุด ชุดของโมหะ มี "โมหะ" ความไม่รู้สภาวธรรมตามความเป็นจริง "อหิริกะ" ความไม่ละอาย "อโนตตัปปะ" ไม่เกรงกลัวต่อบาป "อุทธัจจะ" ความฟุ้งซ่าน กลุ่มของโลภะ ที่ภาษาพระเรียกโดยย่อว่า "โลติกะ" ซื่อก็บอกว่า มี ๓ ชนิด คือ โลภะ - ความโลภ ทิฏฐิ – ความเห็นผิด และมานะ – ความถือตน ความถือตัว ส่วน โทจตุกะ ในกลุ่มของโทสะ มี ๔ ชนิด คือ โทสะ – อาฆาต พยาบาทมาดร้าย อิสสา คือ ริษยา มัจฉริยะ คือ ตระหนี่ กุกกุจจะ คือ หงุดหงิด ส่วนถีทุกะ มี ๒ ชนิด ถีนะและมิทธะ คือ หดหู่และท้อถอย วิจิกิจฉา คือ ลังเลสังสัยในพระรัตนตรัย ทั้ง ๑๔ ตัวนี้เป็นเครื่องผสมไปผสมปรุงแต่งจิตขึ้นเมื่อไหร่ จิตนั้นจะกลายเป็น อกุศลจิตขึ้นมาทันที

กลุ่มต่อไปเรียกว่า **อัญญสมานเจตสิก** มีอยู่ ๑๓ ชนิด แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกมีอยู่ ๗ เรียกว่า สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ทั้ง ๗ ตัวนี้ จะ

ต้องมีผสมปรุงแต่งจิตอยู่ทุกดวงทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นจิตแบบไหน จิตบาป จิตบุญ หรือจิตผลของบาปของบุญ หรือจิตของพระอรหันต์ เวลาทำบุญ จิตทุกดวงจะต้องมีเจตสิก เครื่องผสมปรุงแต่งจิตทั้ง ๗ ดวงนี้ คือ *ผัสสะ* – การกระทบ *เวทนา* – เสวยอารมณ์ *สัญญา* – จำได้หมายรู้ *เจตนา* คือ ตัวกรรม *เอกัคคตา* คือ ตัวสมาธิ *ชีวิตินทรีย์* คือ ตัวชีวิต ชีวิตนาม และ *มนสิการ* คือ ตัวที่ทำให้จิตนั้นรู้ได้ ทั้ง ๗ ดวงนี้ ต้องมีอยู่ในจิตทุกดวง

ส่วนปกิณณกเจตสิก อีก ๖ ดวง ก็มีได้ในจิตทุกดวง แต่มีตามสมควร แต่ไม่เสมอไป ที่บอกว่ามีได้ในจิตทุกดวง หมายความว่า ประกอบด้วยจิตที่เป็นอกุศลก็ได้ จิตที่เป็นกุศลก็ได้ *วิตก* คือ ตรึกในอารมณ์ *วิจาร* คือ เคล้าคลึงอารมณ์ ใคร่ครวญอารมณ์ *อธิโมกข์* คือ ตัดสิน *วิริยะ* คือ ความเพียร *ปีติ* คือ ความอิ่มเอิบใจ *ฉันทะ* คือ ความพอใจ อันนี้จะทำให้เราตอบปัญหาได้ บางคนชอบถามว่า ความโลภไม่ดีใช่ไหม ความอยากเป็นอกุศลใช่ไหม ถ้าอย่างนั้นอยากได้พระนิพพานก็เป็นอกุศลนะสิ แล้วเราจะตอบเขาว่าอย่างไร ให้เราเอาปกิณณกเจตสิก ในอัญญสมานเจตสิก ไปตอบ ความอยากได้พระนิพพานไม่ได้เป็น โลภะ แต่เป็น ฉันทะ คือความพอใจ แล้วถ้าจะพูดให้ลึกเข้าจริงๆ พระนิพพานคืออะไร คือ ที่ที่ตัณหาดับ ดับเครื่องร้อยรัด ก็คือไม่ผุดไม่เกิดอีก แล้วกิเลสนั่นหรือที่มันจะไม่อยากให้เกิดมา โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ มาแก่ มาเจ็บ มาตายอีก เพราะฉะนั้นความอยากได้พระนิพพาน ไม่ใช่โลภะ อีกตัวอย่าง วิริยะประกอบได้กับจิตที่เป็นกุศลและอกุศล จิตที่เป็นกุศลที่จะไปทำบุญ ภาวนา ยิ่งเจริญภาวนา ต้องมีวิริยะความเพียร ชนิดอาตาปะ เพียรเพ่งเผากิเลส ลุกขึ้นมาย่างสดตั้งแต่ตี ๔ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ จนกระทั่งถึง ๔ ทุ่ม ถึงจะได้นอน ปรารภอารมณ์เหล่านี้อยู่ตลอดเวลา ต้องมีวิริยะ สมมุติคิดว่าจะไปลักขโมยใคร สะเดาะกลอนใคร ไปเอากุญแจผีมาขโมยรถใครไปขายเมือง

เขมรเมืองลาว ก็ต้องมีวิริยะ ฉะนั้นวิริยะเจตสิก ตามที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกให้เห็นแล้วนั้น ตามพระไตรปิฎกหมวดที่เป็นพระอภิธรรม จะประกอบได้กับจิตทุกดวง นี่คือ ความแยบคาย ความมหัศจรรย์ ไม่มีปรัชญาเมธีคนใดในโลกที่จะมาแยกแยะอย่างนี้ให้ฟัง

กลุ่มต่อไป คือ **โสภณเจตสิก** ๒๕ ดวง คือเจตสิกที่มีที่มา ไม่เกิดขึ้นเฉยๆ เราต้องทำให้เกิดขึ้น ภาษาพระ สิ่งใดที่ทำให้เกิดขึ้น มีขึ้น เป็นขึ้น เจริญขึ้น เรียกว่า ต้องภาวนา เพราะฉะนั้นจึงมีถึง ๒๕ ดวง จิตทุกดวงไม่ว่าจิตบาปจิตบุญ จิตผลของบาปของบุญคือวิบากจิต จิตของพระอรหันต์ซึ่งเรียกว่า กิริยาชาติจิต จะต้องมีสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง มีผัสสะเป็นต้น แล้วมีมนสิการเป็นตัวสุดท้าย ปรุงแต่งอยู่แล้ว และเมื่อจะทำจิตให้เป็นจิตกุศลต้องมีโสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ดวงแรกใน ๒๕ ดวง เกิดขึ้นรองบ่อน

แล้วทั้ง ๑๙ ดวง มีอะไรบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า ศรัทธาเป็นเพื่อนสอง ในสังยุตตนิกาย สุตตันตปิฎก มีเทวดาสังยุต เทวดาไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่าใครเป็นเพื่อนสองของมนุษย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ศรัทธามนุษย์ที่จะหยั่งลงสู่พระพุทธศาสนาก็ด้วยศรัทธา อย่างเรามีวันนี้ได้ก็เพราะศรัทธาเจตสิกมาผสมปรุงแต่งจิตของท่านผู้หญิง มณีรัตน์ และบุตรชายของท่าน คือคุณสุรธัช เรามาที่นี่ก็ด้วยพลังของศรัทธา และที่สอง ที่ตามมาก็คือ สติ ต่อไปคือ หิริ – ความละอาย โอตตัปปะ – ความเกรงกลัวต่อบาป อโลภะ ถ้าแปลว่า ไม่โลภ ครูบาอาจารย์ เทวดาฟ้าดิน ได้ยินจะตำหนิได้ นักปราชญ์ราชบัณฑิตท่านผู้รู้จะตำหนิได้ ถ้าแปลอโลภะว่า ไม่โลภ โทสะก็ไม่โลภ เพราะฉะนั้นครูสอนอภิธรรมจะบอกว่า อโลภะ คือธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโลภะ นี่คือ ความแม่นยำ (Precise) ของธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างไม่มีบิดพลิ้วแปรผัน นึกถึงพระคุณ และชมบุญของตัวเองที่มีโอกาสได้

พบสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว ตัตตรมัชฌัตตตา คือ ความเป็นกลางในธรรมทั้งหลาย คือ อุเบกขา

ส่วน กายปัสสัทธิ - จิตตปัสสัทธิ, กายลหุตา - จิตตลหุตา, กายมุทุตา - จิตตมุทุตา, กายกัมมัญญตา - จิตตกัมมัญญตา, กายปาคุญญตา - จิตตปาคุญญตา, และกายุชุกตา - จิตตุชุกตา ท่านเรียกว่าเป็น ยุคลธรรม ธรรมคู่ กายกับจิต อย่าลืมว่าเรากำลังพูดเรื่องนามธรรม กายในที่นี้ ก็คือสิ่งที่มาผสมปรุงแต่งจิต คือเจตสิกนั่นเอง จิตตก็คือตัวจิต ปัสสัทธิ คือสงบ ลหุตา ก็เบา มุทุตา ก็อ่อน กัมมัญญตา ก็ควร ปาคุญญตา ก็คล่อง อุชุกตา ก็ตรงต่อการงาน ทั้งหมด ๖ คู่ ท่านเรียกว่า ยุคลธรรม ต้องเกิดกับจิตทุกดวงที่เป็นจิตที่เป็นกุศล

ที่เหลือคือ วิรตีเจตสิก คือ ตัวศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และ อัปปมัญญา คือ พรหมวิหาร กรุณา มุทิตา ท่านอาจจะแย้งว่า พรหมวิหารมี ๔ ทำไมในนี้มีแค่ ๒ เท่านั้น ขาด เมตตา กับอุเบกขา องค์ธรรมของเมตตา ก็คือ อโทสะ องค์ธรรมของอุเบกขา คือตัตตรมัชฌัตตตา ในจิตทุกดวงที่จะเป็นกุศลจิตได้ ต้องมี อโทสะ กับ ตัตตรมัชฌัตตตา รวมอยู่แล้ว ส่วนกรุณากับมุทิตาเป็นส่วนเกิน ส่วนเกินในกรณีที่ว่า อารมณ์ไม่เหมือนกัน กรุณา ช่วยให้สัตว์พ้นทุกข์ ขณะเรามีกรุณาผสมปรุงแต่งจิต เราจะมีมุทิตาไม่ได้ เพราะมุทิตาเราจะแสดงตอนที่เขาได้ดีมีสุข ท่านจึงแยกออกมา ไม่มีการสับสนขัดแย้งกันเลยในธรรมของพระพุทธเจ้า และตัวสุดท้ายคือปัญญา คือตัวพุทธะ

เราจะพอเห็นแล้วว่า เราจะไปดึงเจตสิกออกมาจากพระไตรปิฎก กรณีนี้ก็ออกมาจากพระอภิธรรมปิฎก แล้วนำมาพิจารณาอย่างไร ซึ่งจะแสดงต่อไป โดยขอให้ท่านดูในเอกสารที่แจกไป ที่ว่าด้วยสติเจตสิก เวลาที่เราไปเรียนถึง เจตสิกธรรม ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมที่มาผสมปรุงแต่งจิตนั้น เราต้องเรียนทุกตัว พิจารณาทุกตัว ตามที่พระบรมศาสดาได้ตรัสรู้แล้ว

นำมาสอนเรา โดยไม่ใช้สามัญสำนึก เราแค่ฟังพระสัทธรรมคำสอน แล้วใคร่ครวญตาม จะได้เกิด สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง และปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาใคร่ครวญ เรียกว่า จินตามยปัญญา

◎ ลักขณาทิจตุกกะของเจตสิก ที่ช่วยให้แยกแยะสติในทางโลกกับสติในทางธรรม

ดูในเอกสาร ท่านแสดงถึง ลักษณะของสติเจตสิกไว้อย่างไร ภาษาพระท่านเรียกว่า **ลักขณาทิจตุกกะ** สตินั้น

✶ อปิลาปนลักขณา – มีความระลึกอารมณ์เนื่องๆ *เป็นลักษณะ* สติเป็นเจตสิก เป็นนามธรรม ขึ้นชื่อว่านามธรรมแล้วต้องรู้ แต่ตัวรู้นี่คือตัวจิต แต่นามธรรมที่มาผสม ปรุงแต่งจิต ก็ช่วยจิตรู้ ช่วยอย่างไร ช่วยตามฐานานุรูปของมัน ในกรณีสติมาช่วยจิตรู้ รู้แบบไหน รู้แบบระลึกได้ และอารมณ์นี้ไม่ใช่อารมณ์ดี อารมณ์ร้าย จิตเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ อารมณ์คือสิ่งที่ถูกจิตรู้ อารมณ์มี ๖ คือ สี เสียง กลิ่น รส สัมผัส และเรื่องราวต่างๆ ที่คิดนึกทางใจ

✶ อสัมโมสนรสา – มีความไม่หลงลืม*เป็นกิจ*

✶ อารักขปัจจุปัฏฐานา – มีการรักษาอารมณ์*เป็นผล* ไประลึกอยู่ในอารมณ์ใดก็ระลึกอยู่ในอารมณ์นั้น หรือ วิสยาภิมุขภาวปัจจุปัฏฐานา – มีความจดจ่อต่ออารมณ์*เป็นผล* จะแยกให้ทราบต่อไปว่า ทำไมท่านต้องมีหรือ ตรงส่วนของผลท่านมีหรือ และตรงเหตุใกล้ให้เกิดท่านก็มีหรืออีก

✶ ถิรสัญญาปทัฏฐานา – มีความจำอันมั่นคง *เป็นเหตุใกล้ให้เกิด* หรือ กายาทิสติปัฏฐานปทัฏฐานา – มีสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม *เป็นเหตุใกล้ให้เกิด* ในกรณีนี้ท่านยก กาย เป็นต้น เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ความที่เราใช้คำว่า สติ ในทางโลกๆ มากๆ แล้วที่มีผู้มีบุญใจบุญมาชวนเราไปทำบุญ เราก็จะอ้างว่า อยู่บ้านก็ทำแล้ว วันเกิดก็ไปใส่บาตร

ปีใหม่ก็ใส่บาตร เข้าพรรษาก็ถวายเทียนพรรษา ออกพรรษาก็ทอดกฐิน แต่บุญภาวนา คนมักจะบอกว่าไม่จำเป็น พอบอกว่า การภาวนาคือการไปเจริญสติ ก็บอกว่า ไม่ต้อง เพราะทุกวันนี้ ขับรถก็ต้องมีสติ เล่นกีฬาก็ต้องมีสติ เรียนหนังสือจนจบด็อกเตอร์ก็ต้องมีสติ ทำไมต้องไปเจริญสติอีกด้วย ลักขณาทิจตุกกะในอภิธรรมที่แสดงไว้ จะช่วยเราให้แยกได้ถูกต้องว่า สติทางโลก กับสติทางธรรม ท่านเรียกว่า มหาสติ เพื่อเข้าถึง มหาปัญญา ไม่ใช่ปัญญาทางโลก ที่รู้สิ่งนั้น รู้สิ่งนี้ รู้เรื่องนอกตัวเรา แต่ปัญญาในทางธรรม รู้เฉพาะในพื้นที่กว้างศอก ยาววา หนาคืบ ที่มีใจครอง ซึ่งเราไม่รู้ เพราะเวลาลืมตา เราก็มองออกไปข้างนอก พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่สอนให้เรามองย้อนเข้ามาข้างใน

ในเรื่องของ*ลักษณะ* ก็ทราบแล้วว่า มีความระลึกอยู่ในอารมณ์เนืองๆ ไม่เลอะเลือน *กิจ*คือไม่หลงลืม ส่วน*ผล*คือรักษาอารมณ์ หรือจดจ่อต่ออารมณ์ รักษาอารมณ์ก็เป็นสติธรรมดา ที่ใช้เวลาข้ามถนนมองซ้ายมองขวาแล้วจึงข้าม แต่เวลาที่เราไปปฏิบัติธรรม สตินั้นต้องจดจ่อมุ่งหน้าต่ออารมณ์ ครูบาอาจารย์จะบอกว่ากำหนดจดจ่อและต่อเนื่อง (Noting constantly and continuously) คือ เอาสติไปประลึกได้อยู่ในอารมณ์อย่างจดจ่อและต่อเนื่อง

สติมีอะไรเป็น*เหตุใกล้ให้เกิด* ก็มาดูที่ถิรสัญญาปทัฏฐานา - มีความจำอันมั่นคง เป็นเหตุ สำหรับสติทั่วๆไป แต่สติที่จะเกิดมหาสติ ให้เกิดมหาปัญญา ต้องมี มหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นอารมณ์ ปัฏฐานก็คือ ที่ที่ไปตั้งของสติ ไม่ใช่ไปตั้งอยู่ที่รถเมล์จะมาหรือยัง ลูกกอล์ฟจะลงหลุมไหม ที่ตั้งของสติที่จะกลายเป็นมหาสติและเกิดมหาปัญญา คือ ปัญญาในทางพุทธมีชื่อเรียกว่า วิปัสสนาปัญญา ต้องเป็นสติที่มาประดิษฐานในพื้นที่กว้างศอกยาววา หนาคืบ ที่มีใจครอง

◎ การเจริญสติแบบมหาสติปัฏฐาน ๔ คือ ปุพพภาคมรรค เพื่อให้เข้าถึงมหาปัญญา คือ วิปัสสนาปัญญา

ในหนังสือโครงสร้างฯ หน้า ๓๓ สติที่ต้องเจริญ ทำให้เกิดขึ้น เป็นขึ้นซึ่งจำต้องปรารถนาในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อนั้นอยู่ที่ไหน วิธีที่จะเจริญสติ ต้องเอาไปตั้งไว้ในฐานทั้ง ๔ ที่**กาย** ที่**เวทนา** เสวยอารมณ์ เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ ที่**จิต** คือ เวลารู้อารมณ์ หรือที่**ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นเรื่องของรูป เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานและจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นเรื่องของนาม ส่วน ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นเรื่องของรูปและนามเท่านั้น

เพราะฉะนั้น เวลาที่เราไปกำหนดอย่างจดจ่อต่อเนื่อง กำหนดที่ไหนทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับเรา ปรากฏขึ้นมาทางกายและทางใจเท่านั้น นี่คืองานที่เราไปทำเวลาเข้ากรรมฐาน การเข้ากรรมฐานก็คือการไปเจริญสติ การปฏิบัติธรรมไม่ใช่การไปนั่ง แล้วก็นั่ง แล้วก็นั่ง แล้วเห็นโน่นเห็นนี่

อยากเปรียบการปฏิบัติธรรมเหมือนกีฬา Olympics ต้องมีตัว S ตัว S บอกให้เรารู้ว่า การแข่งขันมีกีฬาหลายประเภท เราจะมาเอาความเป็นเลิศ เอาเหรียญทองกลับมา เราไม่จำเป็นที่จะต้องเล่นกีฬาทุกประเภท ไม่ว่าสำนักไหน จะสอนอย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะต้องได้ คือ สติ สติที่ต้องนำหน้าปัญญา และปัญญาอันนี้ต้องยี่ห้อ วิปัสสนาปัญญา ปัสสนะ แปลว่า เห็น วิวิธะ - เห็นโดยอาการต่างๆ หรือเห็นอย่างประเสริฐ คือเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง เห็นพื้นที่กว้างศอก ยาววา หนาคืบ ที่มีใจครอง ที่เราเห็นเป็น แขน ขา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง มันไม่มี มันไม่มีแข้งไม่มีขา ไม่มีเข่า ไม่มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่ไหน มันสักแต่ว่าเป็นรูปกับนามมาประชุมกัน

เวลาไปปฏิบัติธรรมครูบาอาจารย์ก็จะบอกว่า ต้องให้ได้รูป ให้ได้

นาม เห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เราต้องมาเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยธรรมจักษุ ธรรมจักษุที่เห็น คือ มรรคจิต และเป็นกุศลจิต เรามีกุศลจิตดวงนี้แล้วเห็นขึ้นมาได้ ก็ต้องมีสติมารองบ่อนอยู่ เห็นขณะมรรคจิต เห็นชั่วลัดนิ้วมือเดียว เห็นที่ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แป๊บเดียวได้ธรรมจักษุนั้น สิ่งที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็คือ รูปกับนาม เพราะฉะนั้น เราจึงต้องได้รูปได้นามก่อน

ขอพูดถึงเรื่องปัญญา เวลาเจริญสติมากๆขึ้น จะเกิดปัญญา ที่ท่านเรียกว่า วิปัสสนาปัญญา ในหนังสือโครงสร้างฯ หน้า ๓๗ ญาณขั้นแรก คือ นามรูปปริเฉทญาณ คือ แยกรูปแยกนามได้ว่า มันไม่มีแข้งไม่มีเข่า ไม่มีแขนไม่มีขา ที่ไหน นั้นคือ ระดับปัญญา แต่เราต้องมาเจริญสติก่อน ทำไมต้องเจริญสติก่อน พระพุทธเจ้าตรัสว่า เวลาที่เราจะมาปฏิบัติธรรม เวลาที่เห็นนั้นคือมรรคจิตเห็น ***แล้ว มรรคมีองค์ ๘*** คือ เจตสิก ๘ ตัว สัมมาทิฏฐิ องค์ธรรมได้แก่ปัญญาเจตสิก สัมมาสังกัปปะ องค์ธรรมคือวิตกเจตสิก สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ องค์ธรรมคือวิรตีเจตสิก สัมมาวายามะ องค์ธรรมคือวิริยะเจตสิก สัมมาสติ องค์ธรรมคือสติเจตสิก สัมมาสมาธิ องค์ธรรมคือเอกัคคตาเจตสิก ***มาผสมปรุงแต่งจิต เกิดเป็นมรรคจิต***

แต่ก่อนที่**มรรคจิต**จะเกิดได้นั้น พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า ต้องมี**ปุพพภาคมรรค** มรรคเบื้องต้น ที่เราจะต้องดำเนินไป คือตอนที่ลงมือทำยังไม่ถึงจุดหมายปลายทาง มรรคเบื้องต้น คือการเจริญมหาสติปัฏฐาน ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า **เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเอก สายเดียว ที่จะพาสัตว์ให้เข้าถึงวิสุทธิได้ คือความบริสุทธิ์หมดจด ผ่องแผ้วของจิต ทำไมถึงต้องเข้าถึงความบริสุทธิ์หมดจดผ่องแผ้วของจิต เพราะขณะที่เราละชั่วและทำดี ทำบุญกุศล เรายังมีกิเลส ยังมีอวิชชา เป็นปัจจัยอยู่

◎ ความบริสุทธิ์หมดจดผ่องแผ้วของจิต

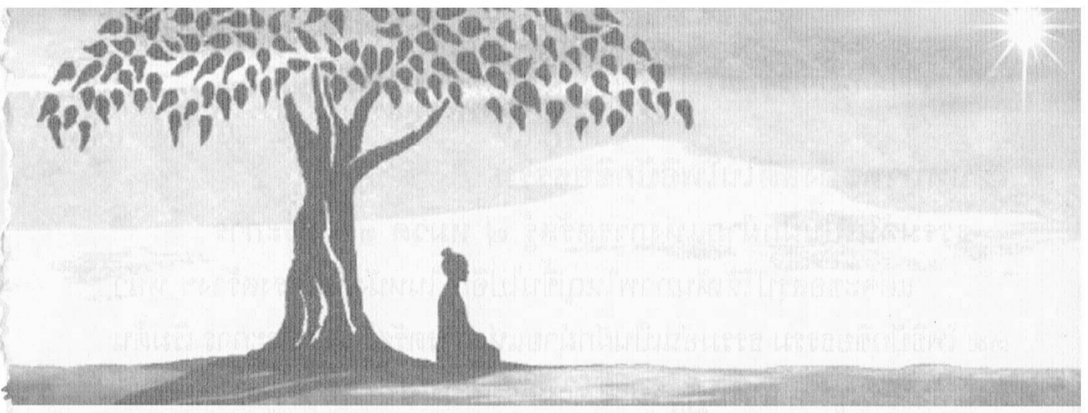
ในศาสนาพุทธ ในวันมาฆบูชา พระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** – บาปทั้งปวงอย่าทำ **กุสลสฺสูปสมฺปทา** – จงยังกุศลให้ถึงพร้อม แค่นี้ไม่พอ พราหมณ์ลอยบาป คริสต์ล้างบาป แต่พุทธถึงที่สุดต้องเหนือบุญเหนือบาป บุญก็ไม่หาบ บาปก็ไม่หาม ต้องขึ้นไปถึง **สจิตฺตปริโยทปนํ** – ทำจิตให้ผ่องแผ้ว เพราะเหตุนี้ เราจึงต้องมาทำกรรมฐาน มาฟอกกรรม เพราะเพียงแต่เราละชั่ว ทำกรรมดียังไม่พอ ต้องทำกรรมให้เป็นกิริยาอย่างพระอรหันต์

ความบริสุทธิ์หมดจดผ่องแผ้วของจิต คือคำสอนในวันมาฆบูชาข้อว่า ***สจิตฺตปริโยทปนํ***

พระพุทธเจ้า พระสารีบุตร อรหันตสาวกทั้งหลาย ยังคงทำบุญอยู่ พระพุทธองค์ตรัสสอนเทศนาโปรดถึง ๔๕ พรรษา แต่บุญที่ท่านทำจะนำให้ท่านมาเกิดอีกหรือเปล่า เปล่า เพราะกรรมที่ท่านทำ ท่านฟอกหมดแล้ว ฟอกกิเลสให้หมดไป ด้วยพลังของสติ พลังของปัญญา ชาวพุทธจึงต้องมาสจิตฺตปริโยทปนํ โดยมาเจริญปุพพภาคมรรค ซึ่งเป็นทางสายเอก สายเดียวที่พาให้สัตว์เข้าถึงความบริสุทธิ์ได้ คือ ความหมดจดจากกิเลส

การเจริญปุพพภาคมรรค ท่านบอกว่า ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ อาตาปะ สัมปชัญญะ และ สติ **อาตาปะ** คือความเพียรเพ่งเผากิเลสในจิตใจ ต้องมี**สัมปชัญญะ** (Clear Comprehensions) เป็นชื่อของปัญญาเวลาออกมาทำงาน ปัญญา in action เข้ามาตามรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริง แล้วต้องมี**สติ** สติมีลักษณะระลึกอยู่ในอารมณ์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า **สติ เตสํ นิวารนํ** สติเป็นเครื่องกั้น ครูบาอาจารย์อุปมาอุปไมยว่า เหมือนเวลาเราพายเรือ น้ำเข้ามาในเรือเต็มไป

หมด เราวิดน้ำออกจากเรือได้ แต่เสียแรงเปล่า เพราะเราไม่ได้อุดรูรั่ว สตินี่อุดรูรั่วแล้วปัญญาถึงจะเอากะลามาวิดน้ำออก นั่นคือ อนุสัยกิเลส ที่หมักดองในกมลสันดานของสัตวโลกนับภพนับชาติไม่ถ้วน ดังนั้นสติต้องกันก่อน หมายความว่าเราไม่ก่อเวรกับใครใหม่ ส่วนเจ้ากรรมนายเวร เราก็อุทิศส่วนกุศลให้ เพื่อมิให้มีเวรภัยต่อกันและกัน นั่นแหละ สจิตฺตปริโยทปนํ

แต่ก่อนที่ปัญญาอันนี้จะเกิดได้ ต้องมาเจริญสติ ต้องมี **อาตาปี สัมปชาโน สติมา** ต้องเป็นผู้มีความเพียรเพ่งเผากิเลส มีสติและสัมปชัญญะตามรู้ตัวทั่วพร้อม การมีสติระลึกได้ในที่นี้เปรียบเสมือนรถตำรวจที่นำหน้ารถพระที่นั่ง รถพระที่นั่งเปรียบเสมือนปัญญา เวลาจะเสด็จที่ไหน เราจะรู้ว่าพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จที่ไหน ก็ด้วยรถตำรวจนำหน้ารถพระที่นั่งก่อน สติต้อง Clear พื้นที่มาก่อน ต้องระลึกอยู่ได้ในอารมณ์ปัจจุบัน เพราะว่าเรื่องอดีตผ่านพ้นมาแล้ว อนาคตยังมาไม่ถึง ปัจจุบันเท่านั้น คือพุทธะ คือตัวความจริง แต่พอไปถึงที่ที่จะเสด็จแล้ว รถตำรวจไม่ได้จอด แต่ถอยฉากออกมาถวายความอารักขาอยู่ข้างนอก รถพระที่นั่งเทียบที่พรมแดง นี่แหละปัญญาตามรู้ตัวทั่วพร้อม รู้ว่าไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาที่ไหน นี่ก็เป็นบทบาทของสติ ซึ่งอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร

◎ บทบาทของสติในโพธิปักขิยธรรม

ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ๗ หมวด ๓๗ ประการ

แต่จะขอสรุปให้เห็นภาพใหญ่ขึ้นไปอีก ในหนังสือโครงสร้างฯ หน้า ๓๔ โพธิปักขิยธรรม ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ๓๗ ประการ เริ่มต้นด้วย ต้องเจริญ**มหาสติปัฏฐาน ๔** ตามด้วย**สัมมัปปธาน ๔** คือความเพียร ๔ อย่าง เพียรระวังกิเลสที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิด เพียรประหาณกิเลสบาปอกุศลที่เกิดแล้วให้หมดไป เพียรเจริญบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิด เพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด นี่เป็นเรื่องของวิริยะ อาตาปะนั่นเอง **อิทธิบาท ๔** ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ไม่มีสติออกมาเลย มีแต่ความพอใจ มีแต่ความเพียร มีแต่ความตั้งใจ คือ ตัวสมาธิ สมาธิคือความตั้งมั่นของจิต สมาธิไม่ได้แปลว่าสงบ สงบคือสมถะ จิตตะคือความตั้งใจ ในกรณีของการเจริญมหาสติปัฏฐาน ต้องตั้งมั่นอยู่ที่ กาย เวทนา จิต ธรรม วิมังสา องค์ธรรมคือปัญญา แต่ปัญญาจะมีได้ต้องมีสติมาก่อน

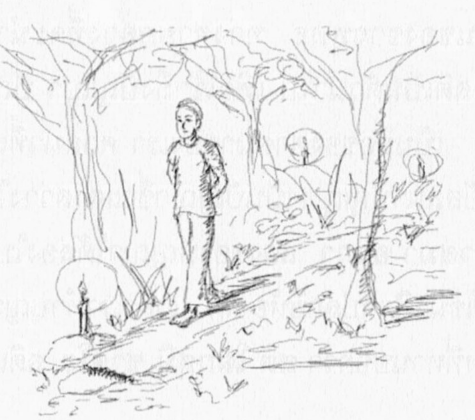
สตินี่เหมือนรถตำรวจ ถวายความอารักขารถพระที่นั่ง พอมาถึงตั้งแต่**อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘** นี่มี**สติ**ทั้งหมด อินทรีย์ ๕ มี ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ท่านบอกว่า ศรัทธากับปัญญาต้องเสมอกัน วิริยะกับสมาธิต้องเสมอกัน แต่สติจำต้องปรารถนาในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

ในการปฏิบัติธรรม บางครั้งวิทยากรจะบอกว่า สมาธิยิ่งเกิน นั่งนิ่งไปเลย ไม่ยกจิตขึ้นทำงาน บางทีวิริยะมากไป ทำงานมาก ฟุ้งเลย จิตไม่ตั้งมั่น ใช้ไม่ได้ ศรัทธากับปัญญาต้องให้เสมอกัน ศรัทธานี่ใครบอกอะไรเชื่อหมด ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ หรือปัญญานี่ ใครพูดอะไรสงสัยไว้ก่อน สตินั้นเป็นแกนกลาง คอยควบคุมอยู่บน Control Tower สติจำต้อง

ปรารถนาในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

ส่วน**โพชฌงค์ ๗** เริ่มต้นด้วย สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิจัยธรรม องค์ธรรมคือปัญญา ปัญญาที่ไปวิจัยธรรมข้อกาย เวทนา จิต ธรรม วิจัยให้เป็นไตรลักษณ์ขึ้นมา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พอ**มรรคมีองค์ ๘** สัมมาสติ สัมมาสมาธิ มีสติอยู่ตลอดเวลา

เวลาที่เราเจริญสติถึงจุดอิ่มตัวแล้ว จะเกิดเป็นปัญญา ๑๖ ขั้น เริ่มตั้งแต่ นามรูปปริจเฉทญาณ และอานิสงส์ของการเจริญสติจะ **"วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌา โทมนสฺสํ."** ทำอภิชฌาโทมนัสให้พินาศไปจากโลกนี้ อภิชฌา แปลว่า ความเพ่งเล็ง อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยมิชอบ องค์ธรรมคือโลภะ โทมนัสปฏิเสธอารมณ์ อยากให้หมดไป ไม่ชอบ ไปให้พ้น จะทำลายอภิชฌา โทมนัส ให้หมดไปจากโลกนี้ คือ ขันธโลก ซึ่งอยู่ตรงจิตใจของเรา เมื่อยินดีเราก็ไม่โยกไปทางซ้าย เมื่อยินร้ายเราก็ไม่ย้ายไปทางขวา เราก็จะยืนอยู่ตรงกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งคือจุดยืนของชาวพุทธ จากจุดนี้ชาวพุทธต้องก้าวไปจนถึงที่สุดของทางสายเอกนี้ด้วยสติ ก้าวไปด้วยองค์ ๓ ประการ ต้องมีอาวุธคู่มือ คือ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา ต้องมีธรรม ๓ เหล่านี้ แล้วก็จะไปถึงสุดท้ายปลายทางของทางสายเอกนี้ก็คือ มรรค ผล และนิพพาน

◎ มัชฌิมาปฏิปทาคือจุดยืนของชาวพุทธ

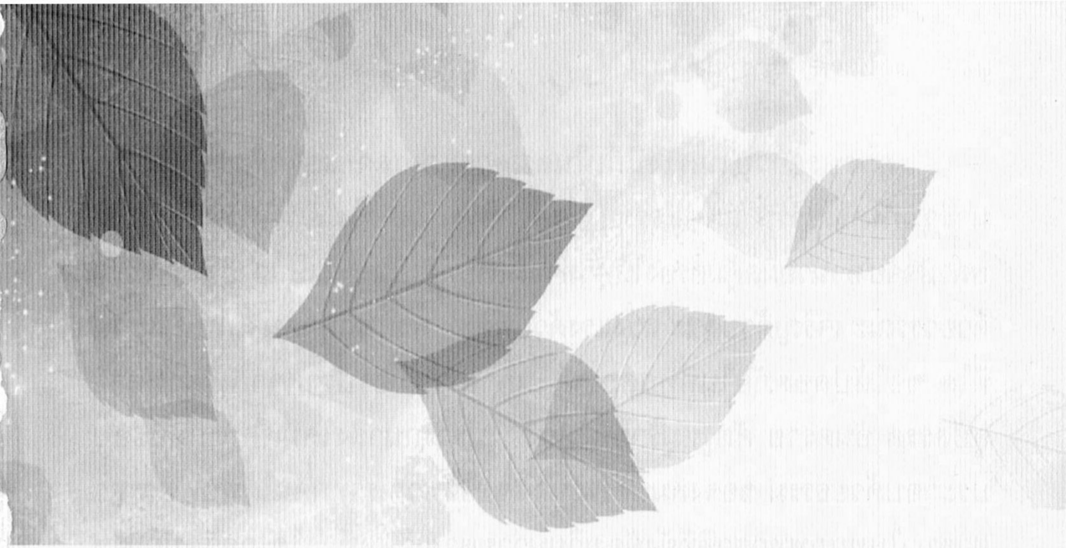
เรื่องของมัชฌิมาปฏิปทา เจ้าชายสิทธัตถะได้ลองผิดลองถูกมามาก ตอนทำทุกกรกิริยา มีนิมิตเห็นเทวดามาดีดพิณ พิณนั้นเวลาขึ้นสายตึงไป สายก็ขาด เล่นไม่ได้ หรือหย่อนไป เสียงก็ไม่ไพเราะ *Sir Edwin Arnold* ชาวอังกฤษ เดินทางมาอินเดียเมื่อศตวรรษที่แล้ว พบพระพุทธศาสนาซาบซึ้งตรึงใจมาก กลับไปประเทศอังกฤษ เขียนหนังสือ ชื่อ "*The Light of Asia*" ประทีปแห่งทวีปเอเชีย เขียนเป็น Blank verse ร่ายยาว พรรณนาถึงตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะมีนิมิตเห็นเทวดามาดีดพิณไว้อย่างไพเราะมากว่า

The string o'er stretched breaks, And the music flies;
The string o'er slack is dumb, And music dies;
Tune us the Sitar, Neither low nor high.

from The Light of Asia
by Sir Edwin Arnold

"สายซอขึ้นตึง เสียงดนตรีเตลิดไกล
สายซอยานหย่อน ลำนำวอนมลายหาย
สอดสายเสียงซอไม่หย่อนตึง บรรเลงซึ้งซาบถึงใจ..."

นี่คือจุดยืนของชาวพุทธ ทางสายกลางที่จะนำเราไปถึงฟากฝั่งพระนิพพาน ซึ่งมีสติเป็นตัวนำไป เพื่อเข้าถึงปัญญา ปัญญาคือตัวพุทธะ พุทธะแปลว่า ผู้รู้ เป็นชื่อของศาสนาของเรา ศาสนาที่เรามีบุญได้มาพบ ปัญญาต้องเป็นวิปัสสนาปัญญา เป็นปัญญาซึ่งแสงสว่างใดหาเสมอเหมือนมิได้ **นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา** แสงของปัญญาได้ส่องไปในมุมมืดทั้งหมด แล้วจะเป็นผู้ตื่น ใช้นาฬิกาปลุกยี่ห้อ สติ เวลาเราทำบุญทำกุศลเราต้องตื่น เราหลับไม่ได้ อย่างที่ท่านบอกว่า **สติ โลกสฺมิ ชาคโร** สติเป็นธรรมเครื่องตื่น

อยู่ในโลก แล้วในที่สุดก็เป็นผู้เบิกบาน เนื่องจากสิ่งที่เป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต คือ กิเลสนั้น ได้หมดไปทีละน้อย ทุกครั้งที่เราเจริญสติขึ้นมา กิเลสก็จะไม่มีโอกาสขึ้นเวที เวทีนี้ก็คือจิตใจของเรา

◎ ปัจฉิมโอวาท

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนธรรมะ ถึง ๔๕ พรรษา ในวาระสุดท้าย ถ้าจะเปรียบเหมือนพ่อแม่ของเราก็สั่งเสีย ปัจฉิมโอวาท ในวาระนี้เป็นวาระที่ดีที่สุด ที่จะน้อมบูชาอาราธนา ปัจฉิมโอวาทของพระบรมศาสดา มาจบการบรรยายครั้งนี้ เพราะได้ตรัสถึงอัปปมาทธรรม ความไม่ประมาท องค์ธรรมก็คือ สติ (Mindfulness) ตรัสไว้เป็นภาษาบาลีว่า

"หนฺท ทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว,
วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ"

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า "สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลาย จงยังกิจทั้งปวงให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท"

การบรรยายในครั้งนี้ก็เห็นสมควรแก่เวลา ขออานิสงส์ที่เราได้มาร่วมกันฟังธรรม แสดงธรรม ปรารภธรรม จงรวมพลังเป็นตบะเดชะพลวปัจจัย อำนวยผลคุ้มครองให้ทุกท่านมีอายุที่ยั่งยืนนาน เป็นอายุที่เปล่งปลั่งด้วยวรรณะ เจริญด้วยสุขะ แข็งแรงด้วยพละ พวกเราทุกคนจะไปในสถานที่ใด ขอให้ปลอดภัยในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ ปราศจากโรคาพยาธิ อุปสรรค อันตราย ศัตรูหมู่ร้ายทั้งปวง ปรารถนาสิ่งใดที่เป็นไปโดยชอบประกอบด้วยธรรม ขอจงสมปรารถนา ขอให้พวกเราทุกคนได้พบพระพุทธศาสนาในทุกภพทุกชาติที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ได้ใกล้ชิดบัณฑิต ฟังธรรมของบัณฑิต ตั้งตนไว้ชอบ ธรรมใดที่บัณฑิตติเตียน ให้ละเว้นเสียได้โดยง่าย ธรรมใดที่บัณฑิตสรรเสริญ ให้ได้นำไปประพฤติปฏิบัติ แตกฉานในปริยัติ อาจหาญร่าเริงในปฏิบัติ แทงตลอดในการปฏิเวธ ให้ได้มีโอกาสเผยแผ่พระศาสนา ตลอดจนปกป้องคุ้มครองพระศาสนา ไม่ให้ผิดเพี้ยน ให้สถาปนาสถิตสถาพรชั่วกาลนาน เพียบพร้อมไปด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ศฤงคาร บริวาร สหธรรมิก มีอินทรีย์แก่กล้า คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เพื่อนำสวากขาตธรรมอันพระบรมศาสดาตรัสไว้ชอบแล้ว ไปประพฤติปฏิบัติสั่งสมสร้างบารมีสิบทัศให้เต็มเปี่ยม ตลอดจนยังประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท จวบจนได้บรรลุมรรคผล นิพพาน สมควรแก่วาสนาบารมีของตนโดยเร็ว ด้วยกันทุกท่าน เทอญ

จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม

ขอพระสัทธรรม จงดำรงมั่น ตลอดกาลนาน

สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก ปริวารวรรค

*โดย **พระพุทธโฆสาจารย์***

โครงสร้างของพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนา

นิตา เขษมะกุล รวบรวม